

”Og tråden, det var skam”
En studie i skam som tema i
Karl Ove Knausgårds romanserie *Min kamp*

Antonia Aalto
Pro gradu-avhandling
Handledare: Ebba Witt-Brattström
Nordisk litteratur
Finska, finskugriska och
nordiska institutionen
Humanistiska fakulteten
Helsingfors universitet
Vårterminen 2015

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion – Faculty Humanistiska fakulteten		Laitos - Institution – Department Finska, finskugriska och nordiska institutionen	
Tekijä - Författare – Author Antonia Aalto			
Työn nimi - Arbetets titel – Title "Og träden, det var skam" En studie i skam som tema i Karl Ove Knausgårds romanserie <i>Min kamp</i>			
Oppiaine - Läroämne – Subject Nordisk litteratur			
Työn laji - Arbetets art – Level Pro gradu	Aika - Datum – Month and year 27.4.2015	Sivumäärä - Sidoantal – Number of pages 70	
Tiivistelmä - Referat – Abstract			
<p>Denna pro gradu-avhandling behandlar skam som tema i Karl Ove Knausgårds romanverk <i>Min Kamp</i>. <i>Min kamp</i> är ett autofiktivt romanverk på drygt 3600 sidor som getts ut i sex separata böcker under åren 2009-2011. Både författaren och huvudpersonen i romanverket heter Karl Ove Knausgård. I avhandlingen skriver jag Karl Ove Knausgård eller Knausgård då jag hänvisar till författaren, och Karl Ove då jag hänvisar till romankaraktären i romanserien Min Kamp.</p> <p>Knausgård inledde enligt egen utsaga projektet med att skriva ner de mest skamfyllda situationerna han kom ihåg från sin uppväxt, något han upplevde som befriande. Målet med romanverket för Knausgård blev att skriva autentiskt om sitt liv och på detta sätt skriva sig fri.</p> <p>Skam är ett mångfacetterat begrepp. Förmågan att känna skam är medfödd, och denna känsla är mycket betydelsefull för människans sociala funktion. Nära förbundet med skammen är individens självkänsla och självförtroende. Barndomen blir en grund av byggstenar för det vuxna livet, och de speciella erfarenheter en individ möter kommer att påverka henne och hur hon upplever och möter svårigheterna i vuxenlivet. Skamlöshet är en försvarsreaktion mot skammen, men istället för att visa sina skamkänslor använder skamlösa människor sig av hänsynslöshet då de försöker dölja sin skam. Både skammen och narcissismen är kopplade till självet. Medan skammen är förknippad med en negativ självkänsla, är narcissismen förknippad med en positiv upplevelse av självet. Skammen är i <i>Min kamp</i> också nära kopplad till manlighet och maskulinitet.</p> <p>I avhandlingen gör jag en tematisk läsning, och metoden blir således att identifiera scener där författaren Karl Ove Knausgård eller karaktären Karl Ove reflekterar över eller beskriver skamfyllda situationer. Som underlag för analysen ligger alla sex böcker i romanserien, samt avhandlingens teoretiska referensram.</p> <p>Intresset i avhandlingen ligger i hur skammen och skamlösheten tar sig i uttryck i romanverket, hur skammen beskrivs i förhållande till manlighet, samt hur skammen och skamlösheten påverkar Karl Ove och hans omgivning. Resultaten visar att Karl Ove har en hög skambenägenhet och att skammen är drivande för romanprojektet <i>Min kamp</i>. Karl Ove är mycket påverkad av sina uppväxtförhållanden och detta påverkar bland annat hans skamkänslor i förhållande till sin manlighet och sitt alkoholbruk. Resultaten visar också att konsekvenserna av att ge ut <i>Min kamp</i> blev omfattande också för andra än Karl Ove själv, men att romanens Karl Ove tycker att han har skrivit sig fri från att vara författare då han avslutar romanen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Karl Ove Knausgård, skam, skamlöshet, självkänsla, självförtroende, maskulinitet, narcissism, alkohol			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Campusbiblioteket i centrum			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	3
1.1 Syfte, mål och forskningsfrågor.....	3
1.2 Disposition	5
2 Författaren och verket	7
2.1 Karl Ove Knausgård	7
2.2 Min kamp.....	7
3 Reception och tidigare relevant forskning	11
3.1 Reception i Norden	11
3.2 Tidigare relevant forskning	13
3.2.1 Tidigare relevant forskning om romanverket <i>Min kamp</i>	14
3.2.2 Autofiktion.....	15
4 Teoretisk referensram.....	17
4.1 Skam som begrepp.....	17
4.2 Affekter	19
4.3 Skam under uppväxten.....	20
4.4 Maskulinitet.....	22
4.5 Skamlöshet och narcissism.....	25
5 Metod	28
6 Analys	30
6.1 Skammen och uppväxten.....	30
6.2 Skammen och alkoholen	40
6.3 Skammen och manligheten	46
6.4 Skamlöshet och narcissism.....	56
7 Sammanfattning och avslutande diskussion	61
7.1 Kampen mot skammen	61
7.2 Konsekvenserna av <i>Min kamp</i>	63
7.3 Avslutningsvis	66
Källförteckning	68

1 Inledning

1.1 Syfte, mål och forskningsfrågor

Den norske författaren Karl Ove Knausgård (född 1968) har under de senaste åren varit mycket omdiskuterad av såväl litteraturvetare och recensenter, som av gemene man på gatan. Med den autofiktiva romanserien *Min kamp* skrev han in sig i litteraturhistorien. Böckerna beskriver hans barndom, uppväxt och liv som vuxen i Norge och Sverige, och de allra flesta personerna i romanen är med under sina riktiga namn. Jag kommer i denna avhandling genomgående att skriva Karl Ove Knausgård eller Knausgård då jag hänvisar till författaren, och Karl Ove då jag hänvisar till romankarakteren i romanserien *Min Kamp*.

I en intervju på New York Public Library (6.6.2014) intervjuas Karl Ove Knausgård av den amerikanske författaren Jeffrey Eugenides.¹ Intervjun inleds med diskussioner kring minnet, vad vet man och vad minns man egentligen från sin barndom? Vilka minnen kan man lita på? Knausgård förklarar hur han skrev *Min kamp*: först valde han ut en episod han mindes, sedan skrev han om detaljerna kring händelsen; landskapen, dofterna, hur allt såg ut. Detta skapade i sig minnen från barndomen och då han skrev på detta sätt upptäckte han saker han inte trodde att han mindes.

Karl Ove Knausgård förklarar den ifrågavarande intervjun att hans mål med romanserien *Min kamp* var att bli fri. Han är en person som är förföljd av skam, och inledde skrivandet av verket med att skriva ner de mest skamfyllda situationerna han kom ihåg från sitt liv. ”It felt like a rush”, säger han och konstaterar att ifall det går att säga och skriva om dessa saker, då är man fri. Men vad blir konsekvenserna? Kommer någon att straffa honom för det han skrivit? Det värsta som kan hända enligt Knausgård, är att någon skrattar åt honom.

¹ Hittas på adressen: <https://www.youtube.com/watch?v=5W362IHhMyM>.

”It felt like a rush I think... it was, is it possible to say this, I mean, and if it is, that’s freedom you know. And why should it be, you know, why shouldn’t I do it? What’s the consequences you know, is someone going to punish me? What is it? The worst thing that could happen is laughter”.²

Den här avhandlingen kommer att behandla skam som tema i Karl Ove Knausgårds *Min Kamp*, en vinkling som jag uppfattar som ett relevant tillägg till forskningen om romanverket. Målet med avhandlingen är att med hjälp av relevant teori och djupgående analys visa på hur pass drivande för projektet skammen är och hur Knausgård försöker att inte bara skriva sig fri från litterära konventioner, utan även från skammen i sig.

I en värld av sociala medier där man alltmer blir sitt varumärke, är det intressant att läsa en roman som åtminstone påstår sig vara autentisk, där huvudpersonen delger läsaren så många mer eller mindre skamfyllda situationer ur sitt eget liv. Det kan handla om att Karl Ove medger att han är uttråkad av sitt liv som småbarnsförälder, att han grälar med sin fru eller att han varit otrogen mot sin ungdomskärlek. Man kan med rätta undra varför Karl Ove Knausgård trots allt detta väljer att skriva om sitt liv, sina nära och kära och sina skamfyllda minnen på detta vis. Han spekulerar i *Min kamp. Sjette bok* om varför vi människor väljer att hålla det hemliga hemligt.

”Hvor ligger det skamfulle med forfallet? Den fullstendige menneskelige katastrofe? Å leve den fullstendige menneskelige katastrofe er forferdelig, men å fortelle om den? Hvorfor skam og hemmeligholdelse overfor det, som dypest sett er kanskje det menneskeligste av alt? Hva er det som er så farlig at vi ikke kan si det høyt?”³

Man skulle här kunna ställa frågan: men varför skall alla veta om din skam? Varför skriver du på det här sättet över huvudtaget? Så här förklarar Knausgård sitt skrivande då han intervjuas av Tore Renberg i *Samtiden*:

² Intervju på New York Public Library 6.6.2014, hittas på adressen: <https://www.youtube.com/watch?v=5W362IHhMyM>.

³ *Min kamp. Sjette bok*: 177.

”Den aller mest grunnleggende impulsen var nok et ønske om å si det som det er. Jeg opplevde en så stor forskjell mellom hva jeg tenkte og følte og hva jeg faktisk sa, at det finnes en masse overenskomster om hva man kan si og på hvilke måter man kan si det, som så godt som alle holder seg innenfor. Men jeg ville ikke inn dit for å avsløre noe, jeg ville inn dit fordi jeg ville skrive noe som var sant og autentisk.”⁴

Karl Ove Knausgårds sätt att skriva visar, enligt den norske professorn och litteraturvetaren Toril Moi, det som litteraturvetenskapen försökt glömma under flera år, nämligen att det alltid finns någon som skriver och att den som skriver alltid skriver från sin egen erfarenhet och sin egen syn på världen. Knausgård skriver alltså verket *Min Kamp* för att skriva något autentiskt, och för att själv bli autentisk. Knausgårds kamp för att vara verklig och komma bort från det inautentiska resulterar enligt Moi i att verket kretsar kring förhållandet mellan skam och öppenhet.⁵ Jag håller med Moi och kommer i denna avhandling att visa hur skammen blir en röd tråd genom hela det litterära och konstnärliga projekt som är *Min kamp*.

Forskningsfrågorna i avhandlingen är följande:

1. Hur tar sig skammen i uttryck och hur beskrivs den i romanverket *Min kamp*?
2. Hur tar sig förhållandet mellan skammen och manligheten i uttryck?
3. Hur påverkas Karl Ove av skammen och dess motsats skamlösheten?
4. Hur påverkas personer i Karl Oves närhet av hans skam och skamlöshet?

1.2 Disposition

Utöver detta inledande kapitel är avhandlingen indelad i sex kapitel. I det andra kapitlet presenterar jag författaren Karl Ove Knausgård och redogör kort för handlingen i de olika delarna av *Min kamp* i syfte att delge läsaren bakgrundsinformation om såväl författaren som själva verket. I det tredje kapitlet redogör jag för receptionen i Norden, samt tidigare relevant forskning kring Knausgård och *Min kamp*. I det fjärde kapitlet presenterar jag den teoretiska referensram som ligger som grund för avhandlingen. Kapitlet är indelat i

⁴ Renberg 2010.

⁵ Moi 2011: 44–45.

underrubrikerna ”Skam som begrepp”, ”Affekter”, ”Skam under uppväxten”, ”Maskulinitet”, samt ”Skamlöshet och narcissism”. Det är denna referensram som analysdelen av avhandlingen bygger på.

I det femte kapitlet redogör jag för metoden i avhandlingen, vilken är en tematisk läsning av verket *Min kamp*. I det sjätte kapitlet analyserar jag delar ur verket utgående från avhandlingens teoretiska referensram och gör en tematisk läsning med skam som tema. Detta kapitel är i sin tur indelat i underrubrikerna ”Skammen och uppväxten”, ”Skammen och alkoholen”, ”Skammen och manligheten”, samt ”Skamlöshet och narcissism”. Det sjunde kapitlet består av en slutdiskussion och sammanfattning av avhandlingens resultat.

2 Författaren och verket

2.1 Karl Ove Knausgård

Författaren Karl Ove Knausgård föddes 1968 i Oslo, växte upp i Arendal och Kristiansand och bor nu i Sverige. Han har studerat vid Skrivekunstakademiet i Bergen och debuterade 1998 med romanen *Ute av verden*. Med denna roman blev Knausgård den första debutanten någonsin att vinna det norska Kritikerprisen. Hans andra roman *En tid för alt* gavs ut 2004, även denna kritikerrosad. Knausgårds tredje roman *Min kamp* innebar en enorm litterär satsning eftersom hela verket utgivits som sex skilda romaner. *Min kamp. Første bok* har vunnit Bragepriset, samt blivit nominerad för bland annat Nordiska rådets litteraturpris och Kritikerpriset. *Verdens Gang* korade romanen till årtiondets bästa norska roman. Efter *Min kamp* har Karl Ove Knausgård gett ut fotoböckerna *Alt som er i himmelen* (2012) och *Nakken* (2014) tillsammans med Thomas Wågström, essäsamlingen *Sjelens Amerika* (2013), samt brevromanen *Hemma - Borta* tillsammans med Fredrik Ekelund (2014).

2.2 Min kamp

Romanverket *Min kamp* är utgivet som sex skilda romaner mellan 2009 och 2011 och omfattar drygt 3600 sidor. Både författaren och huvudpersonen i romanserien heter Karl Ove Knausgård och på baksidan av *Min kamp. Første bok* kan man läsa att detta enligt förlaget är en autofiktiv roman. Böckerna har inte en kronologisk tidslinje, utan Knausgård verkar berätta saker i den ordning han minns dem. Jag kommer nu kortfattat att redogöra för varje bok skilt för sig.

Min kamp. Første bok inleds med en passage om döden. Sedan presenterar Karl Ove sin familj som består av hans fru Linda och hans barn Vanja, Heidi och John. I resten av boken minns Knausgård scener från sin barn- och ungdom, han blir pappa, hans andra roman *En tid för alt* kommer ut och hans egen far dör. I

och med detta åker han tillsammans med sin bror Yngve för att röja upp hos farmodern, där pappan barrikaderat sig under sin sista tid i livet. Karl Oves förhållande till sin pappa har inte varit helt okomplicerat och dödsfallet påverkar honom enormt mycket. Romanen slutar med att fadern begravs och att Karl Ove åker för att se sin döda pappa en gång till, som för att försäkra sig om och på riktigt förstå att denne verkligen är död.

Min kamp. Andre bok handlar om livet som småbarnsförälder, först i Stockholm dit Karl Ove flyttat efter att han separerat från sin första fru Tonje, och sedan i Malmö. Romanen handlar också om äktenskapet med Karl Oves andra fru Linda, som också är författare, samt om relationen till mamman och svärföräldrarna. Familjelivet ställs ofta mot skrivandet och Karl Ove flyr undan verkligheten genom att skriva, samt genom stimulerande samtal om litteratur, samhället, förhållanden och livet med vännen Geir. Karl Ove slits mellan viljan att slå igenom som författare, och viljan att förbli anonym. I slutet av boken inleder Karl Ove skrivandet av *Min kamp*.

Min kamp. Tredje bok handlar om Karl Oves barndom i Tromøja. Romanen skildrar förhållandet till fadern och han är ofta i fokus, speciellt under ett år då Karl Oves och Yngves mamma vidareutbildar sig i Oslo och de bor ensamma med pappan under veckorna. Hemmet är klaustrofobiskt och fullt av regler. Den ständiga rädslan för pappan och hånet från den samme gör att Karl Ove är känslig och gråter mycket. Detta är något han redan som barn är medveten om, men som han inte kan förstå eller tycker om. Han hatar sin pappa och det blir resorna till farmor och farfar, till mormor och morfar, samt lekarna med vännerna i villaområdet och i skolan som blir andningshål i den psykiskt påfrestande vardagen. Skolgången skildras också med vardagliga händelser som elevkårsval, uppläsning av elevuppsatser, gymnastiklektioner och lekar på rasterna. Romanen slutar med att familjen bryter upp från Tromøja och flyttar till Kristiansand där Karl Ove börjar gymnasiet.

När *Min kamp. Fjerde bok* inleds är Karl Ove 18 år gammal. Han har just gått ut gymnasiet och bestämt sig för att under ett år samla ihop pengar, så att han sedan skall kunna resa runt i Europa. Vidareutbildning är han inte alls intresserad av.

Det enda han med säkerhet vet, är att han vill bli författare och skriva på heltid. Han flyttar till den lilla byn Håfjord i Nordnorge och jobbar som lärare i en sjunde klass. En av de aspekter som väckt störst uppmärksamhet då det kommer till *Min kamp. Fjerde bok* är att Karl Ove plötsligt inser att en flicka i hans klass, Andrea, är kär i honom. Då han inser detta blir han helt ställd, och funderar över sina känslor för henne, väl medveten om att hon är väldigt ung. Mycket av boken kretsar också kring Karl Oves dåliga självkänsla och misslyckanden med kvinnor, speciellt vad gäller den sexuella debuten som aldrig verkar bli av. En del av boken behandlar Karl Oves sista år i gymnasiet. Mot slutet av boken får Karl Ove veta att han kommit in på Skrivekunstakademiet i Bergen, och han flyttar från Håfjord.

Min kamp. Femte bok handlar om Karl Oves studietid i Bergen och hur han där går på Skrivekunstakademiet och sedan studerar diverse humanistiska ämnen. De flesta deltagarna på Skrivekunstakademiet är äldre än Karl Ove och några av dem har redan blivit publicerade. Detta gör att Karl Ove ofta känner sig oerfaren och okunnig. I takt med att många av hans yngre vänner blir publicerade medan han refuseras för det lilla han skickar in till förlag, börjar han fundera på ifall han egentligen borde bli litteraturskribent eftersom det inte verkar gå vägen med författarskapet. Karl Ove umgås mest med storebrodern Yngve och dennes vänner, och spelar även i band med några av dessa. Han lever ett vilt studieliv fyllt av alkohol, vilket ofta ställer till problem. Mot slutet av boken träffar han sin blivande fru Tonje, men efter otrohet och svårigheter att hitta en balans mellan skrivandet och äktenskapet lämnar Karl Ove både Tonje och Bergen, och sätter sig på ett tåg mot Sverige.

I *Min kamp. Sjette bok* skildras tiden då *Min kamp. Første bok* just skall komma ut, och hur Karl Ove tampas med känslorna av att ha skrivit en bok om sitt liv och sina närmaste. Resten av romanen behandlar relationen till familjen och hur de, framför allt hans farbror Gunnar som hotar att stämma honom och hela hans förlag ifall boken kommer ut, och Linda reagerar på romanen. Knausgård skriver också om hur det är att vara far i dagens moderna, svenska samhälle, samt om hur det är att vara gift och om hur man kombinerar dessa två med att vara författare på heltid. Mitt i romanen har Knausgård skrivit en essä som han kallar

Navnet og tallet. I essän beskriver han Hitlers uppväxt och liv, hur nazismen fick sitt fotfäste, och hur nazisterna gjorde ett ”jag” till ett ”vi”, och ett ”vi” till ett ”vi och ett de”. Han beskriver också hur propagandan och till slut koncentrationslägren tog ifrån judarna både språk och namn, och eftersom de hade reducerats till ett ingenting var det lättare att döda dem.

Den sista delen av Knausgårds *Min kamp*, handlar om hur Karl Ove skriver de övriga romanerna i *Min kamp*, och om hur det är när de kommer ut. Linda halkar långsamt men säkert först in i mani och sedan i en depression. Karl Ove är tvungen att sätta författarskapet åt sidan och ta hand om sin familj, och därför försenas också utgivningen av *Min kamp. Sjette bok*. Efter några sjukhusvistelser får Linda komma hem och det är över i alla fall för den här gången. I slutet av romanen konstaterar Karl Ove att han äntligen är färdig med sitt konstnärliga projekt och nu skall krama om sin fru och sina barn och aldrig mera göra något sådant mot dem. Han är inte längre författare. Den sista romanen i serien avslutar hela romanprojektet med följande mening:

“Så skal vi ta toget hit til Malmö, så skal vi sette oss i bilen og så skal vi kjøre hjem til huset vårt, og hele veien skal jeg nyte, virkelig nyte tanken på at jag ikke lenger er forfatter.”⁶

⁶ *Min kamp. Sjette bok*: 1116.

3 Reception och tidigare relevant forskning

3.1 Reception i Norden

Min kamp behandlar Karl Ove Knausgårds liv och verket beskrivs som modigt och ambitiöst av Knausgårds förlag Oktober:

”I romanverket *Min kamp* utforsker Karl Ove Knausgård nådelöst og selvutleverende sitt eget liv, sine ambisjoner og svakheter, sin usikkerhet og tvil, sine relasjoner til venner og kjærester, kone og barn, mor og far. Det er et verk der livet beskrives i alle nyanser, fra de avgjørende, rystende øyeblikkene til hverdagslivets minste detaljer. Det er også et risikabelt prosjekt der grensene mellom det private og det offentlige overskrides, ikke uten omkostninger for forfatteren selv og for menneskene som beskrives.”⁷

Karl Ove Knausgårds romanserie *Min kamp* har väckt stor debatt i Norge, men också i Sverige eftersom Knausgård sedan många år tillbaka bor i Sverige och därmed till stor del beskriver livet också i det svenska samhället. Många har upprörts över faktumet att Knausgård hänger ut människor i sin närhet och viljan att dela med sig av privata upplevelser, känslor och tankar.

Receptionen och diskussionen kring *Min kamp* har varit varierande. Skillnaderna har främst gällt de olika delarna av verket. Det har också funnits skillnader i reception de nordiska länderna emellan. I Norge har intresset för sanningshalten i böckerna och för Knausgårds släkt varit stort, speciellt efter att Knausgårds pappas släktingar gått ut i diverse tidningar och givit sin syn på romanverket. I *Verdens Gang* har Knausgårds farbror Bjørge, som farbror Gunnar heter i verkligheten, skrivit en krönika under rubriken ”Hilsen fra ’onkel Gunnar’”.

”Blandingen av sannhet, halvsannhet og løgn gjør alvoret enda større. Den konsekvente ydmykelse av menneskene han møter er et virkemiddel i alle bøkene. Hva er det kunstneriske og heroiske i å behandle mennesker på denne måten? Jeg lurar på hvilke

⁷ Förlagets Oktobers hemsida: <http://oktober.no/Boeker/Skjoennlitteratur/Romaner-noveller/Min-kamp.-Sjette-bok> (hämtad 22.1.2015).

rådgivere forfatteren har. Er det ingen i hans nærhet som kan gi ham korrektiver? Jeg ber de som orker å lese boken om å bruke den kritiske sans.”⁸

Debatten om etiken i verket har gått het og i *Aftenposten* har frågan om forlagets ansvar tagits opp: ”Er bokpublisister på vei til å innta rollen som mikrofonstativ for høyrøstede intimavsløringer begått i forfatterens navn? Føler de ikke lenger ansvar for å ettergå dem de stiller trykksverte til rådighet for?” undrar Carl-Erik Grimstad.⁹ Författaren Jan Kjærstad rörde upp en debatt med sin artikel ”Den, som ligger med næsen i gruset, er blind”, i *Aftenposten* då han anklagade Norges kritikerkår för att ha närmat sig verket alltför positivt, nästan helt utan kritik.¹⁰

“Svenske kritikere forelsket i Knausgård” rubricerade *Dagbladet* då *Min kamp. Sjette bok* kommit ut i Sverige.¹¹ I Sverige har böckerna tagits emot övervägande positivt: ”Jag är bara bergtagen. Jag tycker att ’Min kamp’ är strålande” skriver Malin Ullgren om *Min kamp. Andre bok* i *Dagens Nyheter*.¹² Alla höjer dock inte verket till skyarna: ”Beskrivningen av den galna kvinnan blir i stället till en studie i störd manlighet. Och det är ju onekligen intressant på sitt sätt, men stor konst är det i detta fall inte” skriver Mikaela Blomqvist om *Min kamp. Andre bok* i *Göteborgsposten*.¹³

I Danmark har verket mottagits positivt, med en mer akademisk reception än i de andra nordiska länderna. *Min kamp. Første bok* får toppbetyg av Per Krogh Hansen i *Berlingske* med rubriken: ”Første bind mod et nordisk mesterværk”.¹⁴ I Danmark har den akademiska diskussionen om det autofiktiva i romanen tagit fart i och med bland annat Poul Behrendts artikel ”Autonarration som skandinavisk novum”¹⁵, Stefan Kjerkegaards och Anne Myrup Munks artikel

⁸ Knausgård B. 2011.

⁹ Grimstad 2010.

¹⁰ Kjærstad 2010.

¹¹ Dagbladet 2011.

¹² Ullgren 2010.

¹³ Blomqvist 2011.

¹⁴ Krogh Hansen 2010.

¹⁵ Behrendt 2011.

”Litterær selvfremsstilling og autofiktion i en skandinavisk optik”¹⁶ och Jon Heldt Haarders bok *Performativ biografisme: en hovedstrømning i det senmodernes skandinaviske litteratur*.¹⁷

I Finland har debatten inte alls varit lika omfattande som i de andra länderna, men övervägande positiv. Detta kan bero på att *Min kamp. Første bok* översattes till finska först i september 2011. Vid tiden för inlämnandet av avhandlingen har endast *Min kamp* 1–4 översatts till finska. I och med att *Min kamp. Andre bok* kommer ut på finska skriver Kyösti Niemelä i *Helsingin Sanomat*: ”Jag väntar redan på att de resterande böckerna översätts till finska, för detta är böcker, där kvantitet blir till kvalitet.”¹⁸ I finlandssvenska medier har bland annat Pia Ingström hyllat verket: ”Jag kan inte heller tänka mig något som skulle ha varit viktigare och mera givande att läsa i den livsfas och den värld jag i dag befinner mig i, än *Min kamp* 1–6”, skriver hon i *Hufvudstadsbladet*.¹⁹

3.2 Tidigare relevant forskning

Eftersom *Min kamp* är ett ganska nytt romanverk, finns ännu relativt lite tematisk forskning kring romanserien. Trots detta har det ändå visats ett stort intresse för Karl Ove Knausgård och *Min kamp*. Henrik Keyser Pedersen som är anställd vid Universitetsbiblioteket i Oslo upprätthåller en hemsida som skall fungera som ”[e]n internationell bibliografi över litteratur og artikler av og om den norske forfatteren Karl Ove Knausgård” som kontinuerligt uppdateras. På hemsidan finner man de texter som är skrivna om såväl författaren, som om dennes verk. Sidan är senast uppdaterad 2.2.2015²⁰

¹⁶ Kjerkegaard & Myrup Munk 2012.

¹⁷ Helt Haarder 2014.

¹⁸ Niemelä 2012. Min översättning: ”Odotan jo seuraavien osien suomentamista, sillä nämä ovat kirjoja, joissa määrä muuttuu laaduksi”.

¹⁹ Ingström 2011.

²⁰ <http://www.bibliografi.no/kok.pdf> Texterna inbegriper artiklar, recensioner, bloggtexter och avhandlingar. De norska magisteravhandlingar som är skrivna om *Min kamp* behandlar traumat som tema, fiktion, självbiografi, självviscensättning och biografism, hur Karl Ove Knausgård framställer ett själv, genre och självframställning, far- och sonrelationen i en narratologisk och tematisk analys, en textanalys om *Min kamp. Første bok* och en jämförelse mellan fotografi och roman. De danska magisteravhandlingarna behandlar verklighet och fiktion och en självbiografisk analys. I

3.2.1 Tidigare relevant forskning om romanverket *Min kamp*

Skam som tema i romanverket *Min kamp* verkar vara ett relativt outforskat ämne. Skammen är som tidigare nämnts något Karl Ove Knausgård själv tagit upp i intervjuer, men på ett akademiskt plan verkar ämnet inte åtminstone ännu ha behandlats desto mer. Ämnet har dock tagits upp bland annat i en artikel av litteraturvetaren och professorn Toril Moi i *Morgonbladet*.²¹ Moi för fram, att vi bör förstå *Min kamp* utgående från författarens premisser. I *Min kamp* är ”formen og livet to sider av samme sak”. Enligt Moi är verket både litterärt och existentiellt, i den meningen att språket griper tag i verkligheten och gör den synlig, medan Knausgård existentiellt skriver för att förändra sig själv. Knausgårds kamp för att vara verklig och komma bort från det inautentiska resulterar som tidigare nämnts enligt Moi i att verket kretsar kring förhållandet mellan skam och öppenhet.

Det finns bara ett sätt att ta sig ur skammen, nämligen genom att yttra det inre högt, och därmed ta ifrån den andra människans rätt att döma en. Detta leder enligt Moi till en av de mest fundamentala premisserna för *Min kamp*, nämligen att böckerna skall vara ett genuint uttryck för författarens eget inre, vilket gör att författaren och huvudpersonen måste vara en och samma person. Boken handlar om en verklig person med en verklig historia. Då Knausgård skriver blir han en annan, han är fri och han kan vara sig själv. Han vill skriva sig till genuin frihet, alltså att själv kunna bestämma ifall han vill skriva eller låta bli att skriva, enligt Moi.

En annan som skrivit om skam i *Min kamp* är Kari Løvaas. Det är frågan om ett kapitel i en skriftserie om fjorton författares verk, med utgångspunkt i skam. Kapitlet om Knausgård har rubriken ”Skära sönder masken. Stil och risk.” Tyngdpunkten hos Løvaas ligger på stilen och stillösheten, på Karl Ove

Sverige har hittills endast en tematisk studie i verklighetsproblematiken i *Min kamp* skrivits. Vid mitt eget universitet kommer Claus Elholm Andersen våren 2015 att doktorera under rubriken ”’På vakt skal man være’ om litterariteten i Karl Ove Knausgårds *Min kamp*”.

²¹ Moi 2001: 44–45.

Knausgårds vilja att bli skamlös och suverän, samt på hur Knausgårds självbild och mask mot den yttre världen påverkar hans skrivande. Løvaas menar att Knausgårds vilja att genom sitt skrivande och sitt självbiografiska verk bli skamlös och upphöjas till suveränitet är proportionell mot hans skam. Att Knausgård å ena sidan pendlar mellan den socialt osäkra och ängsliga, och å andra sidan den berusande och gränslösa, knyter hon till en narcissistisk problematik.²²

En artikel i den finlandssvenska kulturskriften *Kontur* behandlar skam och Knausgård nämns i artikeln. ”Som Knausgård, visst är det ur en stark skamkänsla han behandlar sitt liv och sin far och sin familj. Han kanske kan få vara det extrema exemplet på att man måste prata om sin skam för att komma ur och förbi och framåt” skriver Sonja Mäkelä.²³ Skammen nämns också i flera av recensionerna och är ett diskussionsämne i ett antal tv-program och podcasts som behandlar *Min kamp*.

3.2.2 Autofiktio

En stor del av forskningen kring *Min kamp* har behandlat verkets form. På boken står ”roman”, men litteraturforskarna är relativt eniga om att detta inte är en regelrätt roman. Förhållandet mellan det påhittade och det autentiska har skapat mest intresse och debatt hos såväl forskare, som litteraturkritiker och läsare.

Den svenska litteraturprofessorn Arne Melberg menar att vi saknar ord och begrepp då vi talar om Knausgård och *Min kamp*. Han skapar ett nytt uttryck för att beskriva *Min kamp*, och har kallat verket en ”litterär kentaur”, det vill säga en romankropp med ett biografiskt huvud, som skapar en helhet.²⁴ Hans Hauge utvecklar Melbergs teori och kallar istället fenomenet för ”fiktionsfri fiktion”, som han definierar som en slags bastardform där författaren och huvudpersonen är samma person, och där handlingen inte är uppdiiktad och där personerna som

²² Løvaas 2013: 164–165.

²³ Mäkelä 2011.

²⁴ Melberg 2011.

är med i texten är verkliga personer.²⁵ Jan Kjærstad ifrågasätter ifall romanserien hade fått lika mycket uppmärksamhet ifall den kommit ut som ett anonymt manus med oigenkännliga namn, och hävdar att det inte är verklighetsaspekten som stärks av det självbiografiska i romanen, utan att det är fiktionen. Han menar således att det Knausgård skriver inte blir exempel på hyperrealism, utan däremot ”hyperfiktio”.²⁶ Det är många fler som forskat i och skrivit om ämnet, av vilka kan nämnas Stefan Kjerkegaard och Anne Myrup Munk som talar om ”autofiktio”²⁷, Poul Behrendt om ”autonarration”²⁸ och Jon Helt Haarder om ”performativ biografisme”²⁹.

Karl Ove Knausgård har medgett att han både ändrat namn på personer, platser och att han dessutom hittat på scener i *Min kamp*. I en intervju i tv-programmet *Bokprogrammet* på NRK från 2009 säger han att sanningen blir fiktion genast då man börjar skriva och speciellt då man skriver ner repliker. Han medger också att huvudpersonen i *Min kamp. Første bok* ser sin döde far två gånger, men att den verkliga Karl Ove Knausgård själv bara såg honom en gång, och att denna passage i boken behövdes av rent dramaturgiska orsaker.³⁰

Jag kommer i min avhandling genomgående att använda ”autofiktio” då jag behandlar förhållandet mellan sanningen och det uppdiktade. Att undersöka detta förhållande är inte det primära syftet med min avhandling, men eftersom frågan väckt så mycket uppmärksamhet hos litteraturvetare i Norden har jag valt att tänga den.

²⁵ Hauge 2012.

²⁶ Kjærstad 2010

²⁷ Kjerkegaard och Myrup Munk 2012.

²⁸ Behrendt 2011.

²⁹ Helt Haarder 2014.

³⁰ Programmet finns på följande adress: <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/597128/> (hämtad 4.11.2014).

4 Teoretisk referensram

I detta kapitel redogör jag för avhandlingens teoretiska referensram. Syftet med teorin är att åskådliggöra det mångfacetterade begreppet skam. I följande kapitel kommer jag således att presentera de delar av skambegreppet som är relevanta för min avhandling och som ligger som grund för avhandlingens analysdel.

4.1 Skam som begrepp

”Skam som grupp av emotioner som omfattar hela skalan från socialt obehag och mild förlägenhet till intensiva känslor som förödmjukelse och förnedring. Karakteristiskt för skamkänslan är att den omfattar det egna jaget i förhållande till andra. Skam har således att göra med karaktären hos de sociala banden mellan människor och skamkänslor är i grunden ett uttryck för hotande sociala band.”³¹

Enligt psykiatern Léon Wurmser i boken *The mask of shame* härstammar ordet *skam* från en tysk rot: *skam/skem*, och betyder känsla av skam eller vanära (*Schande*). Detta kan i sin tur spåras tillbaka till den indoeuropeiska roten *kam/kem*, som betyder att skydda, att gömma eller att skyla. Prefixet *s* ger den reflexiva betydelsen ”sig själv”.³²

Förmågan att känna skam är medfödd. Skammen är mycket betydelsefull för människans sociala funktion då den belyser människans sociala beroende och behovet av att känna tillhörighet till andra människor. Graden av skamkänslor en individ upplever och hur starkt dessa känslor uppfattas, varierar från person till person och beror på individens bakgrund och tidigare erfarenheter. Personer med hög benägenhet för skamkänslor upplever oftare att de är ansvariga för förhållanden de egentligen inte kan påverka eller har något inflytande över. Dessa personer upplever också i högre grad otillräcklighet. För dessa individer är skamkänslorna svåra att stå ut med och hantera, vilket leder till en konstant känsla av oro och en rädsla för att stöta sig med andra personer.³³ Sociala

³¹ Janlert 2000: 229.

³² Wurmser 1981: 29.

³³ Ur ett pressmeddelande angående en doktorsavhandling skriven vid Umeå universitet av Lotta Strömsten 2011.

skamsituationer drabbar många gånger personer som ställer höga krav på sig själva, samtidigt som de har en bristfällig självkontroll. Detta kan leda till hård självkritik och i värsta fall social utstötning.³⁴

Nära förbundet med skammen är individens självkänsla och självförtroende. Dessa är också viktiga begrepp i denna avhandling, och blandas ihop i vardagligt tal. Psykologiguiden.se definierar självkänsla som: ”den grundinställning vi har till oss själva, vad vi tycker om oss själva. Självkänsla-begreppet rymmer dimensioner av hur nöjda, stolta och accepterande vi är gentemot oss själva vad gäller vår person”, och självförtroende som: ”vår tilltro till vår förmåga att prestera inom olika områden.”³⁵

Den amerikanska psykologen Silvan Tomkins betonar ansiktets relevans då han skriver om skam, och menar att skammen är en handling som reducerar ansiktskontakt (eng. facial communication). Spädbarnet lär sig tidigt att dölja sitt ansikte med händerna då det upplever blyghetskänslor exempelvis i en främmande människas närvaro. Vuxna tittar ofta ner i golvet och böjer huvudet, eller ibland till och med hela överkroppen för att undvika ögonkontakt vid skamfulla situationer. Ironiskt nog reagerar kroppen med motsatt effekt, ansiktet blir i fokus eftersom vi ofta rodnar då vi känner skam. Skammen är alltså den affekt som syns bäst i vårt ansikte, trots våra försök att reducera ansiktskontakt. Detta leder enligt Tomkins också till att man ofta skäms för sina skamkänslor.³⁶

Den amerikanska sociologen och socialpsykologen Thomas J. Scheff menar att skammen innebär brutna eller hotade sociala band. Att individen över huvudtaget förnekar och förtrycker skamkänslorna beror enligt honom på institutionalisering i vårt moderna samhälle. För att bevara sitt och andra individers ansikte och på detta sätt hålla de sociala banden intakta måste individen upprätthålla självbehärskning, och inte förmedla vidare skamkänslorna.³⁷

³⁴ Cullberg 1980: 122.

³⁵ <http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?ID=299&sjalvkansla> (hämtad 22.1.2015).

³⁶ Tomkins 2008: 351–352.

³⁷ Scheff 1990: 15–19.

Människan reagerar ofta med försvarsmekanismer då hon hamnar i skamfyllda situationer. Dessa mekanismer är raseri, avund, blyghet eller förakt. Raseriet kan antingen vara ett sätt att befria sig från en skamkänsla, eller så är det tvärtom, att skammen är ett försvar mot en underliggande ilska. Avundsjukan på andra är ett sätt att styra bort uppmärksamheten från skamkänslorna. Blygheten tar sig i uttryck genom att individen håller tillbaka impulser, känslor och tankar. Enligt psykoanalytikern Else-Britt Kjellqvist befriar individen sig från skamkänslan genom att projicera skamkänslorna på en annan individs själv och på detta sätt göra denna person föraktlig.³⁸

4.2 Affekter

Silvan Tomkins intresserade sig för människors sätt att uppleva och uttrycka känslor och hävdade att barn redan under sitt första levnadsår kan visa prov på starka känslouttryck.³⁹ Tomkins identifierade nio primärt motiverande mekanismer för människans handlade, vilka han kallade *affekter*. Affekterna är inneboende regelverk som vid stimulus får oss att agera. Affekterna är indelade i tre huvudgrupper: positiva, neutrala och negativa. Dessa är i sin tur indelade på följande sätt: Positiva affekter: 1. Intresse – iver 2. Välbehag – glädje. Neutrala affekter: 3. Förvåning – överraskning. Negativa affekter 4. Vrede – raseri 5. Rädsla – skräck 6. Ledsnad – besvikelse 7. Skam–fördömdjukelse. 8. Avsky 9. Avsmak⁴⁰

Skam hör alltså till de negativa affekterna. Tomkins gör ingen skillnad på skam, blyghet och skuld, eftersom de enligt honom är samma affekt. Detta innebär inte att man skulle erfara samma sak vid dessa affekter, men att de är tillräckligt lika för att grupperas under samma affekt. Han särskiljer däremot på skam och (själv)förakt. Ifall en individ gått emot sina egna värderingar, kan denne reagera antingen med självförakt, skam eller båda. Vid självförakt erfars självet enligt

³⁸ Kjellqvist 2006: 36.

³⁹ <http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=Silvan%20Tomkins> (Hämtad 22.1.2015).

⁴⁰ Översättning av begreppen:

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=Silvan%20Tomkins> (Hämtad 22.1.2015).

Tomkins som både subjekt och objekt, som två olika själv där det ena kan döma det andra. Vid skamkänslor skäms individen över sig själv och är alltså samtidigt både den som dömer och den som döms.⁴¹ Enligt den amerikanske sociologen och socialpsykologen Thomas J Scheff är skammen en negativ värdering av självet, antingen av verkliga, närvarande personer, eller av individen föreställda personer.⁴²

4.3 Skam under uppväxten

Psykoanalytikern Johan Cullberg utgår i sin bok *Kris och utveckling* ifrån en annan psykoanalytikers, nämligen Erik Eriksons teori om kritiska utvecklingsperioder. Teorin är i sin tur utvecklad ur och baserad på Sigmund Freuds psykosociala teori. Småbarnsperioden, alltså barnets andra och tredje levnadsår, benämner Erikson ”autonomifasen”. Här utvecklar barnet sin relativa autonomi, det vill säga sitt självstyre och sin självständighet. Denna period är viktig, eftersom barnet då utvecklar sin förmåga att genom psykiska och fysiska resurser uppnå egna realistiska mål och kunna fungera socialt.

Ifall barnet inte lyckas uppnå autonomi, kan en skamkänsla och ett grundläggande tvivel om de egna förmågorna uppstå. Fasen kan således leda till att en individ tror sig kunna allting, men samtidigt ingenting. Individens självuppfattning blir orealistisk och kan senare i livet leda till narcissism. Detta gör att den vuxna kan kastas mellan känslan av att vara allsmäktig och omnipotent och å andra sidan att vara oduglig och impotent. Narcissismen i förhållande till skam tas mer ingående upp i kapitlet ”skamlöshet och narcissism”.

Ett misslyckande i denna utvecklingsfas kan bero på föräldrarnas oförmåga att möta barnets utspel, eller att inte förstå dessa. Detta kan i sin tur leda till att föräldrarna reagerar med oproportionerlig ilska på grund av sina egna

⁴¹ Tomkins 2008: 351, 360.

⁴² Scheff 1990: 86–87.

barndomsupplevelser eller fördomar. Andra föräldrar sätter upp oklara, inkonsekventa regler vilket skapar förvirring hos barnet vad gäller gränser.⁴³

”Det nyfödda barnet söker sin moders blick, däri ligger dess öde” skriver Else-Britt Kjellqvist i boken *Rött och vitt om skam och skamlöshet*.⁴⁴ Enligt henne är den tidiga ögonkontakten grunden till den mest intima kontakt som kan finnas två människor emellan. Om denna störs eller hindras kommer det att få allvarliga följder för den grundläggande självuppfattningen för individen senare i livet. Mycket handlar således om huruvida och på vilket sätt man blir sedd under barndomen.

Barn ser tidigt igenom fasaden gällande föräldrarnas icke-seende kärlekslöshet, och trots sorgen och smärtan detta innebär kan barnet bevara självrespekten genom att medvetet skydda sig mot kärlekslösheten. Denna tar sig ofta i uttryck i ökad kontroll, överdriven ängslan från föräldrarna, eller auktoritära regler för reglernas skull. Barnet blir i värsta fall betraktat som om det inte finns, ett respektlöst beteende som också gör intrång på den personliga integriteten. Detta leder ofta till att barnet antingen spelar med i det falska spelet och på detta sätt tar på sig en mask av skamlöshet, eller tystnar helt. Den inre ensamheten utvecklas under livets gång till en skamlig börda som är svår att bli av med, och risken att förlora sig själv på vägen är stor. Det som i början var en överlevnadsstrategi blir nu ett hinder i möten med andra individer. Det kan också vara svårt att vara ensam även om man skulle vilja, eftersom den yttre ensamheten kan erfaras som ett avslöjande av en inre ensamhet, ett skamligt avslöjande om att man i grunden är oälskad.⁴⁵

I den tidiga skolåldern (sju–tolvårsåldern) introduceras två viktiga livsinnehåll, nämligen arbetet och kamratgruppen. I skolan blir barnet på gott och ont utlämnat åt kamratgruppen, som aktivt kan bygga upp eller rasera självkänslan hos barnet. Barnet socialiseras både hemma och i skolan till att lyda, vilket barnet i sin maktlöshet oftast är tvunget att göra. Föräldrarna kan skapa en

⁴³ Se Cullberg 1982: 32–33.

⁴⁴ Kjellqvist 2006: 20.

⁴⁵ Ibid.: 22–23.

negativ självbild hos barnet i denna ålder, genom förebråelser, kärleksförlust och andra sorter av fysiskt och psykiskt hot.⁴⁶

Puberteten och den så kallade adolescensen, som alltså innebär tiden då man går från att vara ett barn till att bli vuxen, är en tid av förändring. Formandet av sexualidentiteten inleds under puberteten. Denna ifrågasätts ofta av unga män som är osäkra på sin sexuella läggning. Detta karakteriseras, enligt Cullberg, av att de oftast trots detta har heterosexuella drömmar, men att de inte vågar lita på denna heterosexuella läggning. Ofta har dessa män haft svårigheter med fadersidentifikationen under sina tidiga barnaår, och uppvisar nu ett försenat faderssökande.⁴⁷

Människan styrs av såväl biologiska faktorer, som av den miljö hon växer upp i. Då individen socialiseras in i samhället som en person med välfungerande social identitet, försöker hon ständigt kombinera ny kunskap med det hon redan har för att skapa en helhet. Barndomen blir en grund av byggstenar för det vuxna livet, och de speciella erfarenheter en individ möter kommer att påverka henne och hur hon upplever och möter svårigheterna i vuxenlivet. Då en individ blir vuxen sker inte längre lika snabba biologiska förändringar som i barndomen. Däremot får olika sorters yttre och sociala omständigheter betydelse, såsom konsekvenser av utvecklingen i barndomen.⁴⁸ Att den vuxna individen påverkas så pass mycket av sin uppväxt är alltså motiveringen till att jag tar upp barndomens betydelse för skammen i vuxenlivet i denna avhandling.

4.4 Maskulinitet

Att jag väljer att ta upp maskulinitet och skammen som är kopplad med denna, i min avhandling är ett naturligt val eftersom skammen Karl Ove känner genomgående genom romanen ofta är kopplad till just manligheten eller maskuliniteten.

⁴⁶ Cullberg 1982: 49, 52.

⁴⁷ Ibid.: 56, 67.

⁴⁸ Ibid.: 14–15, 71.

Den australiensiska sociologen R.W. Connell har intresserat sig för olika former av maskulinitet. Hon menar att det att man över huvudtaget talar om manlighet och maskulinitet i vårt samhälle har sitt ursprung i försöket att skapa en samhällsvetenskap om dessa, vilket fick sin början i och med adertonhundratalets debatt om könsskillnader. Forskningen har dock påvisat att det inom de allra flesta mätbara områden har visat sig att skillnaderna könen emellan antingen är få eller inte förekommer alls.⁴⁹

Enligt Thomas Johansson, professor i socialpsykologi, har en stor del av forskningen som undersökt begreppet *könssocialisation*⁵⁰ fokuserat på skillnaderna könen emellan. Då man studerat unga män och kvinnor har man länge tenderat att koppla ihop unga män med ”gänget”, fysiskt våld, sexism, homofobi och ”hårda kroppar”, medan unga kvinnor kopplats ihop med estetik, kommunikation och intimitet. Denna typ av forskning har ofta placerat männen i den offentliga sfären och kvinnorna i privatsfären och i sovrummet. Under de senaste årtiondena har bilden av kvinnan i och med feministisk forskning blivit mer mångsidig, medan bilden av mannen hållits relativt statisk. Detta trots att det i dagens samhälle verkar finnas en vilja att skapa en ny sorts manlig homosocialitet, samt en motvilja mot ”gubbighet” och traditionell manlighet.⁵¹

Enligt Johansson sker så kallad homosocialitet, det vill säga att män förstärker och svetsar samman manlig gemenskap, för att stärka manskollektivet och exkludera kvinnor, homosexuella, feminina män och andra individer som inte håller måttet för männens krav på disciplin och målmedvetenhet. I sådan situationell manlighet förekommer ofta homofobi, kvinnoförakt och fördömande av svaghet.⁵²

Idén om ”roll” som ett tekniskt begrepp inom samhällsvetenskapen dök upp på 1930-talet. Begreppet kopplade smidigt samman idén om en individs plats i den

⁴⁹ Connell 1996: 38.

⁵⁰ Könssocialisation innebär i denna bemärkelse förmedling och inläring av färdigheter som gör att individen formas till ett visst kön. (Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/socialisation>).

⁵¹ Johansson 2003: 238, 247.

⁵² Ibid.: 241.

sociala strukturen med idén om kulturella normer. Man kan tala om genus och roller på två sätt. Det ena innebär att man ser på roller som av varandra beroende särskilda situationer. Det andra, och vanligare sättet, innebär att man antar att det alltid finns två könsroller i alla kulturella miljöer, alltså en manlig och en kvinnlig. Man antar också att kvinnor och män följer en generell uppsättning förväntningar som är beroende av deras kön. Dessa roller är produkten av socialisation, och gör att rollerna står i förändring så fort socialisationsagenterna, som exempelvis familj, skola eller massmedia, förändras.⁵³ Problemet med rollteorier är att de ofta är logiskt vaga, exempelvis att samma term används för yrke, en period i livet, ett genus och så vidare. Ett stort problem är också att rollteorin överdriver graden av förutbestämmdhet gällande människors sociala beteende, men tonar ner faktorer som exempelvis sociala orättvisor och makt.⁵⁴

Connell delar in maskuliniteten i fyra kategorier: *hegemonisk*, *underordnad*, *delaktig* och *marginaliserad* maskulinitet.

Begreppet "hegemoni" innebär att en grupp i samhället genom kulturell dynamik kan hävda och bevara en ledande position. Hegemonisk maskulinitet innebär enligt Connell, att en given form av maskulinitet höjer sig över andra vid en given tidpunkt, och kan definieras som den yttre form av genuspraktik som inrymmer den för tillfället accepterade förklaringen till patriarkatets berättigande. Kännetecknande för hegemonin är att den bygger på framgångsrikt hävdande av auktoritet, snarare än på direkt våld. Hegemonin är inte statisk, utan då villkoren förändras, förändras också bilden av maskuliniteten och nya grupper kan konstruera en ny sorts hegemoni.

Den underordnade maskuliniteten präglas i vårt europeisk-amerikanska samhälle enligt Connell av heterosexuella mäns dominans och homosexuella mäns underordning. Detta skulle enligt Connell bero på att den homosexuella mannen i vårt samhälle står för allt som symboliskt har stängts ute från den hegemoniska maskuliniteten. Underordningen tar sig i praktiken uttryck exempelvis genom politisk och kulturell uteslutning, samt smutskastning. Även om den

⁵³ Connell 1996: 39–40.

⁵⁴ Ibid.: 44.

homosexuella maskuliniteten är den mest tydliga, är det inte den enda underordnade maskuliniteten, då vissa grupper av heterosexuella män också blir utestängda på samma sätt. Här handlar det dock ofta om feminitet som står som grund för smädelseerna då män kallas exempelvis mes, mammas pojke, kärring eller fegis.

Problemet med dylika normerande definitioner är att det är få män som faktiskt helt och håller lever upp till den normativa bilden. Trots detta finns det många män som drar nytta av den hegemoniska maskuliniteten och det faktum att kvinnor är i en underordnande ställning. Relationerna dessa män emellan är byggda på delaktighet i det så kallade hegemoniska projektet, detta trots att dessa män respekterar sina fruar och mödrar, och aldrig skulle bruka våld mot kvinnor.

Den marginaliserade maskuliniteten uppstår utifrån andra maktordningar än genusordning, exempelvis utifrån klass eller etnicitet. Termen ”marginalisering” innebär relationerna mellan de dominanta och underordnade maskuliniteterna inom klasser eller etniska grupper. Samspelet dessa emellan (åter)skapar auktoriseringen av den hegemoniska maskuliniteten och enskilda underordnade personers framgång sipprar sällan, om inte aldrig, till social auktoritet.

I och med att man intresserat sig för samspel mellan könen, har man då man fokuserat på män börjat uppmärksamma och urskilja multipla maskuliniteter, som exempelvis hudfärg och klass. Detta leder dock lätt till förenklingar, och för att motverka detta bör man alltid se till inbördes relationer maskuliniteterna emellan, samt granska de genusrelationer som finns i klass- och rasmiljöer. Det är också viktigt att minnas att maskuliniteterna är dynamiska, och att det alltid gäller genusrelationer män emellan.⁵⁵

4.5 Skamlöshet och narcissism

Skamlöshet innebär inte att skamkänslor hos en individ inte skulle existera. Skamlösheten är däremot en försvarsreaktion mot skammen, men istället för att

⁵⁵ Connell 1996: 100–105.

visa sina skamkänslor använder skamlösa människor sig av hänsynslöshet då de försöker dölja sin skam. Dessa personer känner ofta skam då de avslöjas som sårbara.

”Medan skammens attityd är en avvaktande, försiktig tillbakadragenhet präglas skamlösheten av en framfusig gåpåaranda, som om den skamlöse ville basunera ut för världen: ”Se här, jag har inget att dölja eller skämmas för!”⁵⁶

Den skamlösa individen är oftast inte den som lider av sin skamlöshet, utan förvånas över då omgivningen reagerar genom avståndstagande eller aggressivitet, om individen alls märker omgivningens reaktioner. Ofta uppstår också obekväma situationer då omgivningen skäms över den skamlösas okänslighet.⁵⁷

Termen ”narcissism” härstammar ursprungligen från den grekiska mytologiska figuren Narcissus som blev dömd att förälska sig i sin egen spegelbild.⁵⁸ Enligt psykologen och sociologen Sherry Turkle, talar man i den psykoanalytiska traditionen om narcissism, inte för att beskriva människor som älskar sig själva, utan snarare om fragila personligheter som därför konstant behöver uppmärksamhet. Narcissistiska personer kan inte tolerera de komplexa krav andra människor ställer, utan försöker relatera till dem genom att förvränga dem och få fram vad man kan behöva eller använda.⁵⁹

Både skammen och narcissismen är kopplade till självet. Medan skammen är förknippad med en negativ självkänsla, är narcissismen förknippad med en positiv upplevelse av självet då individen tycker om, och kanske till och med beundrar sig själv. Narcissismen innebär enligt Kjellqvist en kärlek till den inre bilden av det egna självet. Det finns självklart olika grader av narcissism, där den extrema självöverskattningen ofta leder till just skamlöshet. Kärleken till det egna självet ersätter förmågan att känna kärlek till andra. Motsatsen blir paralyserande skam och grov underskattning av självet. Den sunda narcissismen

⁵⁶ Kjellqvist 2006: 37.

⁵⁷ Ibid: 37–38.

⁵⁸ http://larare.at/pdf/svenska/texter/ovidius_myten_om_narcissus-20130917150304.pdf

⁵⁹ Turkle 2011: 177.

gör att individen kan tycka om och respektera sig själv. Förmågan att uppleva skam är en förutsättning för en narcissistisk balans så att man både kan tycka om och respektera sig själv och andra.⁶⁰

Både då det gäller patologisk narcissism, och i andra ändan av spektret paralyserande skam, kan man spåra en kärleksbrist. Då barnets medvetenhet om sig själv i förhållande till andra ökar, medföljer även en önskan om att gömma eller skylla sig. Det är också då en känsla av utanförskap och att vara annorlunda kan infinna sig, vilket är en känsla som lätt kvarstår ännu i vuxen ålder. Hos den vuxna individen uppstår lätt en paradox då denne ständigt söker bevis på andras uppskattning och beundran, medan en uppfyllelse av detta kan leda till smärtsamma och obehagliga känslor. Detta sker då individen uppfattar att uppskattningen kommer för nära, vilket leder till att de primära sårerna av kärleksbrist eller kärlekslängtan rivs upp. Varje aktivitet, tanke och känsla finns till bara för att visas upp åt andra för att dölja den narcissistiska sårbarheten.⁶¹

⁶⁰ Kjellqvist 2006: 46–47.

⁶¹ Ibid.: 47, 50–52.

5 Metod

Mitt intresse i min avhandling ligger alltså i skammen som tema i romanserien *Min kamp*. Jag kommer att göra en tematisk läsning, och metoden i denna avhandling blir således att identifiera scener där författaren Karl Ove Knausgård eller karaktären Karl Ove reflekterar över eller beskriver skamfyllda situationer. Som underlag för analysen ligger alla sex böcker i romanserien, samt den teoretiska referensram som utgör det föregående kapitlet.

”Litteraturvetenskapen är en tolkningsvetenskap” skriver Anders Palm i *Litteraturvetenskap– en inledning*.⁶² Han hävdar att tolkningen av litterär text är lika viktig för litteraturforskningen som själva litteraturen, och att all litteraturforskning har sin grund i texttolkningen. Att förstå litteratur förutsätter enligt Palm att man tolkar den. Han menar att detta kräver ett tålmodigt och engagerat arbete, som inbegriper bland annat tanke, känsla, kunskap och förmågan att formulera och presentera den för andra.⁶³

Faktumet att hela avhandlingen utgår från mina egna tolkningar och mitt val av perspektiv, är ofrånkomligt. Palm menar att den litterära tolkningen alltid är subjektiv i avseendet att den grundas på en enskild forskares läsning, analys och val av perspektiv, men att forskarens mål är att få relevansen prövad i en forsknings- och tolkningssamfund där vetenskaplig praxis råder. Litteraturvetenskapen är en föränderlig vetenskap som hela tiden omprövas och språkförståelsen ersätts ständigt med nya tolkningar. Trots detta kan man säga att den vetenskapliga praxisen är styrd av litterära konventioner, och att vetenskapen på detta sätt ändå kan vara objektiv. Palm anser att den ofrånkomliga subjektiviteten i bästa fall kan leda till delaktighet i en intersubjektivitet bland forskare, där den subjektiva tolkningen accepteras och anses relevant och intressant också av andra.⁶⁴

⁶² Palm 2002 (red. Bergsten): 189.

⁶³ Ibid.: 189, 192.

⁶⁴ Ibid.: 194.

Ovanstående resonemang är också målet med min forskning. Jag vill med denna avhandling, genom mitt val av tolkning och perspektiv samt genom analys av texten, bidra till forskningen kring *Min kamp* med vad jag anser vara en intressant och relevant vinkling.

6 Analys

I denna del av avhandlingen kommer jag att analysera utvalda citat ur *Min kamp* i syfte att visa på hur skammen beskrivs och fungerar som tema genom hela verket. Kapitlet är indelade i följande underrubriker: ”Skammen och uppväxten”, ”skammen och alkoholen”, ”skammen och manligheten” samt ”skamlöshet och narcissism”.

6.1 Skammen och uppväxten

”Det jeg ikke fikk lov til gjorde jeg ikke. Aldri. Ikke én eneste gang hadde jeg gjort noe min far hadde forbudt med. Ikke med vilje i alle fall.”⁶⁵

Det anses idag relativt självklart att människor hela livet är påverkade av både biologiska faktorer, och den miljö de växer upp i. Detta tas som tidigare nämnts också upp både i Cullbergs bok *Kris och utveckling* och i Kjellqvists *Rött och vitt- om skam och skamlöshet*. Jag tycker således att det är relevant att ta upp Karl Oves barndom och speciellt förhållandet till pappan för att förstå varför han är och blir så skambenägen, men också skamlös, då han växer upp och så småningom skall fungera som en vuxen individ i samhället.

Att Karl Ove Knausgård har ett relativt krångligt förhållande till sin far, kommer fram redan i *Min kamp. Første bok*. Han blir väldigt ledsen då han fått reda på att fadern dött och gråter mycket under begravningsprocessen, men det kommer också fram att pappan inte alltid behandlat Karl Ove och brodern Yngve så gott.

Skammen över den uppenbara icke-seende kärlekslösheten som Kjellqvist⁶⁶ skriver om, är ett av grundproblemen i Karl Oves barndom, och Karl Ove skyddar sig konstant mot kärlekslösheten på olika sätt. Det kommer exempelvis fram att farmodern är den enda i släkten som på ett kärleksfullt sätt tar i dem, ”den eneste som ga klemmer og strøk hånden over armene våre.”⁶⁷

⁶⁵ *Min kamp. Første bok*: 25.

⁶⁶ Kjellqvist 2006: 22–23.

⁶⁷ *Min kamp. Tredje bok*: 140.

Karl Ove ser ikke enbart pappan som en auktoritet, vilket i och för sig är vanligt i ett far- och son förhållande, utan Karl Ove är också fruktansvärt rädd för sin pappa.

”Jeg var så redd for ham at jeg selv med den største viljeanstrengelse ikke klarer og gjenskape de følelsene jeg hadde overfor ham, har jeg aldri siden følt, ikke engang vært i nærheten av. [...]

Plutselig bare sto han der rasende. Om han slo da, spilte ingen rolle fra eller til, det var like ille når han vred rundt øret eller klemte hardt om armen eller slepte meg et eller annet sted hvor jeg skulle se vad jeg hadde gjort, det var ikke smerten jeg var redd for, det var ham, stemmen hans, kroppen hans, det raseriet som kom ut av den, det var jeg redd for, og den redselen slapp aldri taket, den satt i hver eneste dag gjennom hele barndommen.”⁶⁸

Enligt Kjellqvist kan kärlekslösheten från föräldrarnas sida ta sig i uttryck exempelvis i auktoritära regler för reglernas skull.⁶⁹ Detta är också något Cullberg tar upp, nämligen de tidigare nämnda oklara, inkonsekventa reglerna föräldrarna sätter upp vilka skapar förvirring hos barnet vad gäller gränser.⁷⁰ Detta finns det många exempel på i *Min kamp. Tredje bok*. Ett av de tydligaste är då Karl Ove en kväll redan somnat, men sedan väcks av sin pappa som frågar hur många äpplen Karl Ove har ätit under dagen. Karl Ove säger att han ätit bara ett, men pappan påminner honom om att han fått ett av farmodern också. Nästa dag befaller pappan Karl Ove att komma till köket.

” – Sett deg, sa han. –Du skal få et eple av meg.

– Takk, sa jeg.

Hen rakte meg ett eple.

– Du skal sitte her og spise det, sa han.

Jeg så fort opp på ham. Han møtte blikket mitt, øyene var alvorlige, og jeg så ned, begynte og spise eplet. Da jeg hadde spist det, rakte han meg et nytt eple.”⁷¹

⁶⁸ *Min kamp. Tredje bok*: 249.

⁶⁹ Kjellqvist 2006: 20.

⁷⁰ Cullberg 1982: 33.

⁷¹ *Min kamp. Tredje bok*: 324.

Så här håller det på, tills Karl Ove nästan spyr för att han ätit så många äpplen, och han tvingas säga att han inte orkar mer. Pappan säger att han skall äta upp eftersom han ju är så förtjust i äpplen. Karl Ove försöker äta mer, men klarar inte av det och säger att han inte orkar. Pappan slänger bort det halvätta äpplet och säger att Karl Ove skall gå upp till sitt rum, och att han hoppas att Karl Ove lärt sig någonting. Karl Ove gör alltså som fadern säger och finner sig i reglerna, utan att desto mer ifrågasätta motiven eller handlingssättet.

Kjellqvist skriver också att upplevelsen av kärlekslösheten kan leda till att barnet spelar med i det falska spelet. Detta är också vanligt förekommande i *Min kamp. Tredje bok*, bland annat då Karl Ove får en träningsoverall i födelsedagspresent, som inte alls är en sådan han önskat sig, den är fel färg och material och sitter dåligt. Att påpeka detta åt föräldrarna, skulle antagligen leda till det Cullberg tar upp, nämligen oproportionerlig ilska hos pappan.⁷² Istället tackar Karl Ove för overallen, trots att han skäms över hur ful den är, och hur mycket hans rumpa står ut i den.

”Å så fin den er, kjempefin, asså. Akkurat en sånn jeg har ønsket meg.”⁷³

Den oproportionerliga ilskan hos fadern syns genom hela Karl Oves uppväxt. Den syns ibland genom lugn och kall auktoritär ilska som beskrivs i äppelepisoden, ibland genom mer eller mindre väntade vredesutbrott och/eller fysiskt våld. Då Karl Ove är nio år gammal börjar han kalla sig kristen och vill leva som en god människa. På vintern vill han därför hjälpa gamla människor att skotta snö, så han tar med vännen Geir och hjälper en äldre man med snöskottningen. Då han kommer hem igen står pappan på trappan.

”Det føltes som om hjertet mitt sluttet å slå. Magen trakk seg sammen så jeg nesten ikke fikk puste. Øyene hans var ville. [...]

– Se på meg! sa han.

Jeg løftet hodet.

Han smelte til med neven mot kinnet mitt.”⁷⁴

⁷² Cullberg 1982: 33.

⁷³ *Min kamp. Tredje bok*: 210.

Pappan skriker att Karl Ove verkligen inte hade fått lov att låna hans snöskovel, den är ju ny och Karl Ove skall inte använda pappans saker. Han skriker att Karl Ove aldrig skall göra om det, gå upp på sitt rum och stanna där tills pappan säger att han får komma ut igen. Karl Ove går in, tar av sig de blöta ytterkläderna och går upp till sitt rum.

”Oppe på rommet mitt la jeg meg i sengen. Alt var rødt inne i meg. Jeg hulket, og tårene strømmet ned i puten, samtidig som et voldsomt raseri som jeg ikke visste hva jeg skulle gjøre med, rev og slet i meg.”⁷⁵

Att ha vuxit upp under dylika förhållanden, har som tidigare nämnts enligt både Kjellqvist och Cullberg, följer för individen då denne blir vuxen. I Karl Oves fall har detta bland annat lett till en svag självbild och ett uselt självförtroende, vilket syns både under uppväxten och i vuxendomen.

I *Min kamp. Tredje bok* får Karl Ove en egen nyckel då han börjar skolan. På måndagarna är han den första som kommer hem, och då är det meningen att han med sin egen nyckel skall kunna låsa upp och gå in. Det visar sig dock att Karl Ove inte själv kan öppna dörren, hur han än försöker går dörren inte upp. Han börjar gråta, men ser sedan en granne på vägen.

”[...] og da jeg så henne, nølte jeg ikke, for hun hadde ingen forbindelse med mine foreldre, men styrte bort og spurte, med tårene rennende ned kinnene, om hun kunne hjelpe meg med låsen. Det kunne hun. Og for henne var det ikke noe problem! Hun lirket litt med nøkkelen og vred om. Vips så stod døren åpen. Jeg takket henne og gikk inn. Da visste jeg at det ikke var nøkkelen det var noe galt med, men meg.”⁷⁶

I stället för att säga åt sina föräldrar att nyckeln inte fungerar och be om hjälp, utvecklar Karl Ove olika metoder för att komma in utan att använda nyckeln. Han besöker kompisar på måndagseftermiddagarna, och med tiden hittar han på ett system där han på morgonen öppnar ett källarfönster som han sedan på

⁷⁴ Ibid.: 270.

⁷⁵ *Min kamp. Tredje bok*: 270.

⁷⁶ Ibid.: 145.

eftermiddagen kan använda som ingång. Allt detta sker i tystnad, och med minsta möjliga risk för att pappan skall få veta om det.

Det kan för läsaren te sig absurt att den lilla sjuåringen inte vågar be sina föräldrar om hjälp och att han automatiskt antar att det är fel på honom och inte på nyckeln. Enligt Cullberg kan dylika situationer ha att göra med att föräldrarna har skapat en negativ självbild hos barnet genom förebråelser, kärleksförlust och andra sorter av fysiskt och psykiskt hot.⁷⁷ Ju längre man läser, och ju mer man får veta om hemförhållandena i den knausgårdsska familjen, desto mer förstår man att det är just auktoriteten hos fadern och dennes regler som driver familjen, och att ingen av dessa regler ifrågasätts.

Som Kjellqvist skriver kan det också vara svårt för en individ som levt i ett kärlekslöst barndomshem att vara ensam, eftersom den yttre ensamheten kan kännas som ett avslöjande av en inre ensamhet, ett skamligt avslöjande att man i grunden är oälskad. Denna överlevnadsstrategi kan som tidigare nämnts bli ett hinder i mötet med andra individer.⁷⁸ Detta skulle kunna vara en av orsakerna till att Karl Ove gifter sig med Linda och tillsammans med henne får tre barn, även om Karl Ove ofta vantrivs i familjelivet då det ställs mot skrivandet och han tycker att hans frihet är hotad.

Värst känns ensamheten under studietiden i Bergen, där Karl Ove mest umgås med Yngves vänner. Han inser dock att detta kan verka efterhängset, så ibland försöker han gå ut ensam. Detta visar sig inte vara någon större succé, eftersom han tycker att alla andra ser hur ensam han är och dömer honom utgående från det.

”[...] jeg brant da jeg stod alene i baren og drakk, det brant i brystet og det brant i hodet, jeg kjente ingen, jeg hadde ingen venner, og det kunne alle se”⁷⁹

⁷⁷ Cullberg 1982: 49, 52.

⁷⁸ Kjellqvist 2006: 22–23.

⁷⁹ *Min kamp. Femte bok*: 199.

Ensamheten och förhållandet till andra människor är ett livslångt problem för Karl Ove. I vuxen ålder i *Min kamp. Andre bok* funderar han på detta under en av de många rökpauser han tar för att få en paus från vardagen.

”Når jeg var sammen med andre, var jeg bundet til dem, nærheten jeg følte, var uhørt, innlevelsen stor. Ja, så stor at deres velbefinnende alltid var viktigere enn mitt. Jeg underordnet meg, nesten til selvutslettelsens grense; det de måtte mene og tenke, satte jeg, ut fra en eller annen for meg ustyrbart indre mekanikk, før mine egne tanker og følelser. Men i det øyeblikket jeg var alene, betydde de andre ingenting for meg. [...] Det var den sosiale situasjonen som bandt meg, menneskene i den gjorde det ikke”⁸⁰

Liknande tankar kommer också upp i *Min kamp. Femte bok* där Karl Ove reflekterar över att han inte saknar sin flickvän Tonje fast de inte ses på flera månader då han bor i England. Han menar att han inte saknar någon och att han visserligen kan skämmas i situationer då han är tillsammans med andra människor, men att han egentligen inte bryr sig om vad de tycker då han är allena.

”Sa jeg noe jeg forstod at Espen mente var dumt, skammet jeg meg og forsøkte å rette det opp, hans vurdering var da det eneste som gjaldt. Kunne jeg ikke være fjern og stå for det? Kunne jeg ikke være dum og stå for det?

Nei ikke der, ikke foran dem.

Men alene, da betydde ingen noe.”⁸¹

Karl Ove har alltså överlag en dålig självkänsla, men lider också av dåligt självförtroende. I *Min kamp. Femte bok* börjar Karl Ove alltså studera vid Skrivekunstakademiet i Bergen. Det visar sig att han är yngst i gruppen, och att många av de andra redan skrivit texter som blivit publicerade. Den första dikt han skriver och presenterar för gruppen blir reducerad till ett ord, och han anklagas ofta för att skriva klichéartat, banalt och ointressant.

Karl Oves självförtroende vad gäller skrivandet blir allt sämre ju längre han studerar, och ibland funderar han på ifall det skulle vara bättre att satsa på en karriär som kritiker. Under studietiden skall han tillsammans med Yngve

⁸⁰ *Min kamp. Andre bok*: 66–67.

⁸¹ *Min kamp. Femte bok*: 514–515.

intervjua författaren Kjartan Fløgstad för den nynorska studenttidsskriften TAL. Både Karl Ove och Yngve tycker att intervjun gått bra, men när de efter några dagar skall sätta sig ner och skriva ner intervjun minns de nästan ingenting. Fløgstad kräver att få läsa alla intervjuer i förväg innan de publiceras, och brevet han skickar tillbaka efter att han läst intervjun är inte nådigt. Texten är full av röda streck och kommentarer om att han aldrig skulle säga eller uttrycka sig som det nu står i intervjun.

”Varm av skam, nesten på gråten, stakk jeg brevet ned i baklommen og stanset foran bussen [...] Skammen brant i meg mens bussen sneglet seg oppover mot Haukelandområdet, og de samme tankene kvernet rundt i bevisstheten min. Jeg var ikke god nok, jeg var ingen forfatter og kom aldri til å bli det.”⁸²

Karl Ove ringer Yngve som undrar ifall de kanske kan skriva om intervjun så att den skulle kunna användas i alla fall? Karl Ove lugnar ner sig och skriver ett sakligt brev om att han visserligen ber om ursäkt för de faktafel som fanns i intervjun, men skriver också att han har rätt att tycka vad han vill och att Fløgstad inte kan angripa hans åsikter om dennes verk. Fløgstad svarar att han vidhåller sin åsikt, intervjun skall inte tryckas. Karl Ove försöker skaka förnedringen av sig, men kan inte på en lång tid höra Fløgstads namn, se en bild på honom eller tala om hans verk utan att bli röd av skam.

I textexemplet ovan märks tydligt, hur olika människor reagerar olika på skam. Som Strömsten skriver, varierar skambenägenheten från person till person.⁸³ Yngve tycker inte att händelsen är så farlig och han skäms inte nämnvärt, medan Karl Ove långt efter händelsen skäms vid blotta tanken på Fløgstad. Karl Ove har alltså en hög skambenägenhet, något som syns i hela *Min kamp*. Efteråt gör han en rolig historia av händelsen som han berättar åt folk. Att göra om misslyckandet till en rolig historia, är ett tydligt exempel på en försvarsmekanism.⁸⁴ Han gör hela situationen, och faktumet att Fløgstad också velat rätta de passager i texten som gällt Karl Oves egna åsikter, föraktliga och projicerar på detta sätt sina skamkänslor på Fløgstad.

⁸² *Min kamp. Første bok*: 339

⁸³ Strömsten 2011

⁸⁴ Se Kjellqvist 2006: 36

Det dåliga självförtroendet tystar Karl Ove och skapar den hårda självkritik och bristfälliga självkontroll som skambenägna människor ofta har.⁸⁵ Under studietiden blir Karl Ove bjuden till författaren Kristine Næss i och med en artikel han skall skriva. Under kvällen får han äta middag med den norska litteratureliten, men ju längre kvällen lider desto mer osäker blir han på sig själv, och han vågar inte säga ett ord till någon.

”Henning Hagerup, den beste kritiker i sin generasjon, satt ved siden av meg og stilte et par høflige spørsmål, og jeg *svarte ikke*. Jeg sa ingenting, bare så ned foran meg og nikket med hodet, kastet et kort blick opp på ham, han smilte til meg, vendte seg til den andre siden. Vi spiste, praten gikk, men jeg var stum. Jeg torde ikke si noe.”⁸⁶

Osäkerheten följer med Karl Ove hela livet, och det värsta är, som tidigare nämnts i citatet från intervjun i inledningsavsnittet, att folk skrattar åt honom. Att andras skratt utlöser skam är något som följer med Karl Ove hela livet och detta bygger på en djup osäkerhet och en svag självkänsla. I *Min kamp. Første bok* minns Karl Ove en kväll i sin barndom, då han som åttaåring nåddes av nyheten att sju män dött då en fiskebåt sjunkit utanför Nordnorges kust. Tv-nyheterna visar bilder från olycksplatsen, och den tomma havsytan där båten sjunkit. Plötsligt tycker Karl Ove sig se konturerna av ett ansikte i vågorna. Han vill berätta det för någon, och eftersom hans pappa är den enda som vid detta tillfälle är hemma, springer han ut i trädgården för att berätta om ansiktet för honom.

Karl Oves pappa fäster inte så stor uppmärksamhet vid det Karl Ove berättar och säger att Karl Ove inte skall tänka på ansiktet mer. Men Karl Ove ger inte upp, utan påminner ännu pappan om ansiktet och säger att pappan och mamman säkert kan se det i de sena kvällsnyheterna. Hos familjen Knausgård får man bara läsa till klockan halv elva, men Karl Ove bestämmer sig för att smyga upp och se kvällsnyheterna klockan elva. Planen lyckas, men i tv-nyheterna visas inte samma klipp som i den tidigare sändningen, utan intervjuer.

”Da innslaget var over, lød stemmen til min far der inne, deretter latter. Skamfølelsen som spredte seg i meg, var så sterk at jeg ikke klarte å tenke. Det var som om mitt indre

⁸⁵ Se Cullberg 1980: 122

⁸⁶ *Min kamp. Femte bok*: 534.

hvitnet. Kraften i den plutselige skammen var den eneste av følelsene i barndommen som kunne måle seg med redselen i intensitet, ved siden av det plutselige raseriet, da, og alle tre hadde det til felles at jeg *selv* likesom ble utradert. Det var bare den følelsen som gjaldt.”⁸⁷

Föräldrarna skrattar högt åt något, och Karl Ove kan inte tro att de skulle skratta åt något annat än åt honom och hans iver att visa upp vad han sett. Skammen över att inslaget inte alls visats och att föräldrarna skrattat åt honom gör att han smyger tillbaka till sitt rum och i mörkret börjar gråta.

Karl Ove räknar med att föräldrarna skrattar åt honom, och det faktum att hans upptäckt är något föräldrarna finner lustigt. Detta är ju dock bara hans egen tolkning, föräldrarna kan ju skratta åt något helt annat.⁸⁸ Att Karl Ove genast utgår från att föräldrarna skrattar åt honom, är något som tyder på en världsbild där han utgår från att han gjort fel, men också att all föräldrarnas samvaro cirklar kring honom. Detta kan vara början på de narcissistiska drag som jag kommer att ta upp i kapitlet ”skamløshet og narcissism”.

Det är också något i att släppa taget om kontrollen som gjør att Karl Ove har svært med skrattet. Karl Ove har vuxit upp med mange regler, vilket gjør att han inte vill förlora kontrollen, eller i lengden sig själv.

”Ikke så mange husker når de lo sist, jeg husker når jeg lo for tyve år siden, selvfølgelig fordi det ikke hender så ofte. Både skammen over å miste kontrollen og gleden over å gi sig hen husker jeg”.⁸⁹

Barndomen, och de förhållanden Karl Ove vuxit upp under, tycks med andra ord påverka hela resten av hans liv. I *Min kamp. Tredje bok* skriver Knausgård att

⁸⁷ *Min kamp. Første bok*: 27.

⁸⁸ Claus Elholm-Andersen skriver i sin artikkel ”Som far, så søn: Om fædre, sønner og litterær indflydelse i Karl Ove Knausgårds *Min kamp*” om en freudiansk tolkning av scenen, där han menar att Karl Ove möjligtvis skäms för att han varit vittne till en intim stund föräldrarna emellan, som han inte är, och inte skall vara, en del av. Enlig Elholm-Andersen kan detta vara första gången Karl Ove får ett konkret bevis på att mamman inte enbart älskar honom, utan också har ett förhållande med pappan, som Karl Ove inte är en del av. Elholm-Andersen menar att detta är ett exempel på oidipalkonflikt och att Karl Ove helt enkelt inte kan vinna mot pappan, och det gemensamma skrattet gjør att skammen slår till med all kraft.

⁸⁹ *Min kamp. Andre bok*: 113.

han vet att hans mamma alltid var där under uppväxten, men att han inte minns det. Det är enligt honom ändå tur att hon var där största delen av hans uppväxt, annars hade han vuxit upp enbart med pappan vilket antagligen hade lett till att han förr eller senare begått självmord. I samma stycke konstaterar han också att han i sitt eget faderskap strävat till endast en sak, att hans barn aldrig skall behöva vara rädda för sin pappa.⁹⁰ Detta är något han ändå verkar vara tvungen att tampas med då han själv blir far. Dels har han ibland svårt att tygla sina känslor, dels inser han att han ibland beter sig som sin pappa, trots att det är det sista han vill.

”Når jeg tenkte på den måten jeg hadde håndtert Vanja på, og så på bilder fra den tiden hvor liten hun egentlig hadde vært da, var det som om bunnen gikk ur meg. Hadde her stått og skreket i raseri til den bitte lille skapningen der? Hadde jeg rykket henne ut av vognen og satt henne hardt ned på gulvet, tåkete av frustrasjon og sinne, hun halvannet år gammel og helt uskyldig til alt? Det var den mest smertefulle tanken jeg kjente. Hvordan kunne jeg gjøre noe sånt? Hva var det jeg tenkt på? Hvordan var det mulig å miste gangsynet så totalt?”⁹¹

Som Cullberg skriver kan föräldrarnas egna barndomsupplevelser eller fördomar styra hur de reagerar i olika sociala situationer.⁹² Till skillnad från de tidigare exemplen är Karl Ove här själv i rollen som förälder. Det kan alltså vara svårare än man tror att inte bli som sina föräldrar, för trots att Karl Ove aktivt strävar till att inte bli som sin pappa märker han att det trots detta finns impulser som är svåra att styra. Det räcker inte att han är medveten om dem, han måste vilja förändra dem också för att inte bli som sin far.

”Vanja satt og viftet med skjeen i luften, og smilte mot meg da jeg kom inn i rommet. Hun hadde grøt over hele ansiktet. Det var lenge siden hun hadde funnet seg i å bli matet. Jeg reagerte instinktivt på det, ville ha bort sølet, også fra ansiktet hennes, likte ikke at hun satt der og klisset. Det lå i blodet. Linda hadde slått ned på reaksjonen min allerede helt i begynnelsen, det var viktig at det ikke fantes noen regler eller restriksjoner når det gjaldt mat, det var så følsomt, hun måtte få gjøre akkurat det hun

⁹⁰ *Min kamp. Tredje bok*: 245–246.

⁹¹ *Min kamp. Sjette bok*: 75.

⁹² Cullberg 1982: 33.

ville. Hun hadde naturligvis rett, jeg forstod jo det, og rent teoretisk kunne jeg sette pris på det glupske og sunne og frie over ungen når hun satt der og smasket og sølte, men i praksis var impulsen som meldte seg, den av korrigerende. Det var min far i meg. Han tolererte ikke så mye som en brødsmule utenfor tallerken da jeg vokste opp. Men det visste jeg jo, det hadde jeg selv blitt utsatt for, og hatet med hvert fiber i kroppen min, så hvorfor ville den på død og liv føre det videre?”⁹³

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att Karl Oves uppväxt och speciellt förhållandet till pappan påverkar honom hela hans liv. Följande kapitel kommer att behandla förhållandet mellan skammen och Karl Oves alkoholbruk, något som kan tolkas som en reaktion på både ett dåligt självförtroende och en svag självkänsla.

6.2 Skammen och alkoholen

I de följande två kapitlen skall jag behandla skammen i förhållande först till alkohol och sedan till manlighet eller maskulinitet. Det visade sig i min efterforskning att jag inte är den enda som sett detta samband, så här skriver Mikaela Blomqvist i en recension av *Min kamp. Femte bok* i *Göteborgsposten*:

“Knausgård har de senaste åren, även av undertecknad, anklagats för att skildra en allt för manlig värld, en machokultur där allt som kan verka feminint (som att få sin ölflaska öppnad av en annan man) måste undvikas till varje pris. Så är också fallet i *Min kamp 5*, men här är det i stället baksidan av denna hegemoniska manlighet som skildras. Det är en av de mest omfattande och insiktsfulla skildringarna av manlig inbundenhet och alkoholriskbruk jag läst.”⁹⁴

Karl Ove är en socialt tudelad person, som å ena sidan vill bli berömd, uppskattad och älskad, men som å andra sidan inte vill stå i rampljuset och föraktar sig själv för att han vill bli omtyckt. Genom hela verket försöker Karl Ove dölja eller motverka sin dåliga självkänsla genom att dricka alkohol. Det är genom alkoholen och ruset som Karl Ove tappar kontrollen och kastar av sig

⁹³ *Min kamp. Andre bok*: 355.

⁹⁴ Blomqvist 2012.

skamfilten, bara för att vakna upp nästa dag och skämmas ännu mer. Han har ett ambivalent förhållande till alkohol, men uttrycker flera gånger hur mycket han tycker om alkohol och känslan av att dricka, trots att drickandet ofta leder till farliga, pinsamma eller skamfyllda situationer med beslut som inte går att ångra dagen efter. Detta märks tydligt i *Min kamp. Fjerde bok* där Karl Ove flyttat till den lilla byn Håfjord i Nordnorge, där han tillbringar de flesta veckosluten med att dricka sig full, oftast utan att tänka på konsekvenserna.

”For det som skjedde, var at den jeg vanligvis var, begynte å trekke den jeg blev når jeg drakk, mot seg, de to sidene ble sakte, men sikkert sydd sammen, og tråden, det var skam. Å inn i helvete, gjorde jeg *det!* ropte det inne i meg der jeg lå i mørket dagen etter. Å nei for faen, sa jeg *det?* Og *det?* Og *det?*”⁹⁵

Min kamp. Fjerde bok är också en tillbakablick på Karl Oves sista gymnasieår, där han slits mellan viljan att vara duktig i skolan och att fullständigt ödelägga sig själv genom alkoholen och drogerna.

”Jeg ville stjele, drikke, røyke hasj og eksperimentere med andre stoffer, kokain, amfetamin, meskalin, gli helt ut og leve det store rock ‘n’ roll-livet, gi så grundig og inn i helvete faen i alt som jeg bare kunne. Å, for et sug det va i det! Men så var det alt det andre i meg som ville være en flink elev, en skikkelig sønn, et godt menneske. Kunne jeg bare sprengte det i stykker!”⁹⁶

Det destruktiva beteendet kan också kopplas till den dåliga självkänslan, och till narcissistiska drag, vilket tas upp grundligare i kapitlet ”Skamlösheten och narcissismen”. Karl Ove tycker att han är en dålig människa och lever väldigt destruktivt också då han börjar studera i Bergen. Där träffar han också Gunvor, som han inleder ett förhållande med. Hon är ljuset i hans liv, och han kan se sig själv med hennes ögon och se att det inte är något fel på honom, tvärtom.

”Når jeg var sammen med Gunvor, ville jeg ikke meg selv vondt lenger.”⁹⁷

⁹⁵ *Min kamp. Fjerde bok*: 351.

⁹⁶ *Ibid.*:311.

⁹⁷ *Min kamp. Femte bok*: 276.

Karl Ove vet på något plan att hans drickande kommer att leda till att han antagligen fattar dåliga beslut, försätter sig i pinsamma eller rentutav farliga situationer. Han vet också att han kommer att ha våldsamma skamkänslor dagen efter, men har också lärt sig att dessa känslor försvinner efter en tid. Så länge han inte skadat någon annan än sig själv, vet han att skammen kommer att lägga sig, även om det tar tid.

”Angsten og skammen da jeg våknet, var så voldsom at det føltes som om jeg skulle revne. Jeg kunne ha stilt meg på gulvet og skreket ut, jeg hadde ikke lært meg noen ting, jeg hadde vært der igjen, i det ukontrollerte og grenseløse, hvor hva som helst kunne hende. Noe skrek i meg, men det ville gå over. Enten bare ved å holde ut, eller ved å treffe noen andre.”⁹⁸

”Vanligvis tok det et døgn før angsten ga seg etter en kveld ute, om det hadde hendt noe spesielt, to kanskje tre. Men gav seg gjorde det alltid. Jeg forstod ikke hvorfor det kom, hvorfor skammen og angsten ble så stor, og faktisk større for hver gang, det var jo ikke slik at jeg hadde drept noen, eller skadet noen. Jeg hadde heller ikke vært utro.”⁹⁹

Karl Ove lär sig som sagt inte och så kommer dagen då han efter en fest ändå är otrogen mot Gunvor. Karl Ove vaknar fylld av skäck då han inser vad han gjort och skäms, men försöker samtidigt intala sig att det aldrig hänt. Han förstår inte riktigt varför han varit otrogen, han älskar ju Gunvor. Det är inte sista gången han är otrogen, och det beskrivs alltid som något som ”bara händer” och Karl Ove har bara sig själv att skylla. Tomkins skiljer inte på skam och skuld som olika affekter, men han påpekar att skulden alltid handlar om moraliska överträdelser, i motsats till skam som kan kännas igen på individens framböjda huvud, något den skuldbenägne inte kännetecknas av.¹⁰⁰

”Skylden jeg følte, var bunnløs. Skammen brant i meg fra jeg våknet til jeg sovnet. Tanken på det jeg hadde gjort, forlot meg ikke. Den var konstant. Det var dette som var helvete. Å bli revnet i stykker av følelser, det var det som var helvete. Og jeg var skyld i det selv, det var jeg som hadde gjort det.

⁹⁸ *Min kamp. Femte bok*: 252.

⁹⁹ *Ibid.*: 361.

¹⁰⁰ Tomkins 2008: 351.

Hvorfor, hvorfor, hvorfor?”¹⁰¹

Att bli sedd eller att inte bli sedd är ofta grundproblematiken då det kommer till skam, vilket märks tydligt i citatet från *Min kamp. Fjerde bok* nedan, där Karl Ove trots allt förstår att hans handlingar i alkoholpåverkat tillstånd har konsekvenser i vardagen, även om han inte gör något åt saken:

”Verst var vel kanskje tanken på at de andre så meg. At jeg stilte meg til skue for dem disse nettene, og at siden jeg da viste, hele tiden fantes i blikkene de så på meg med i hverdagen.”¹⁰²

Enligt Tomkins innebär skamkänslor att en individ gått mot sina egna värderingar och är både den som dömer och den som döms i motsats till självförakt då självet enligt Tomkins erfars som både subjekt och objekt, som två olika själv där det ena kan döma det andra.¹⁰³ Scheff är inne på samma linje då han skriver att skamkänslor handlar om en negativ värdering av självet, antingen av verkliga, närvarande personer, eller av individen föreställda personer (även om han inte skiljer på skam och självförakt som Tomkins gör).¹⁰⁴ Karl Oves känslor gentemot otroheten och Gunvor kan alltså anses som självförakt, medan nedanstående avsnitt är ett exempel på skamkänslor, om man följer Tomkins affektteori.

Karl Oves förhållande till alkoholen fortsätter att vara komplicerat också efter studietiden. I *Min kamp. Andre bok* minns Karl Ove hur han och Linda träffades på konsthögskolan Biskops-Arnö. Karl Ove är vid det här tillfället tillsammans med sin första fru Tonje, men märker att han börjar bli förälskad i Linda, som också deltar i kursen och som han lär känna där. Under kursens sista kväll dricker han väldigt mycket alkohol och tar till slut mod till sig att berätta hur han känner för henne. Linda ger honom kalla handen och säger dessutom att hon är intresserad av Karl Oves vän Arve, en annan kursdeltagare.

¹⁰¹ *Min kamp. Femte bok*: 434–435.

¹⁰² *Min kamp. Fjerde bok*: 351.

¹⁰³ Tomkins 2008: 360.

¹⁰⁴ Scheff 1990: 86–87.

Karl Ove blir helt förstörd och går tillbaka till sitt rum. I badrummet tar han upp ett glas, kastar det i väggen och börjar skära sig i ansiktet med glasskärvorna. Han skär metodiskt och försöker få hacken så djupa som möjligt och täcka hela ansiktet. När han är nöjd med resultaten lägger han sig för att sova.

Då han vaknar på morgonen är han ännu full, men börjar så småningom inse vad han har gjort. Han inser också att han inte på något sätt kan dölja det han har gjort, och går ut till de andra deltagarna som förbereder sig för avfärd. De flesta av dem blir chockerade av att se honom, och Linda börjar gråta. Karl Ove försöker rädda situationen och förklara att han bara var väldigt full, och att han är ledsen för det som hänt. De far iväg från kursgården och i Stockholm stirrar folk på gatan då han går förbi.

”På gaten i Stockholm stirret alle på meg, og de gikk i en bue rundt meg. Skammen brant i meg, brant og brant og det var ingen vei ut av den, jeg måtte være i det, holde ut, holde ut, og så, en dag, ville det være over.”¹⁰⁵

Enligt Tomkins leder som tidigare nämnts skamkänslor ofta till försök att reducera ansiktskontakt. Människan böjer huvudet ofta, eller ibland till och med hela överkroppen för att undvika ögonkontakten då hon skäms. Ironiskt nog reagerar kroppen med motsatt effekt, ansiktet blir i fokus eftersom vi ofta rodnar då vi känner skam.¹⁰⁶ Detta är fallet både i ovanstående, men också i följande exempel, där Karl Oves skamkänslor på ett väldigt konkret sätt syns i ansiktet, trots en vilja att inte bli sedd.

I en annan sekvens av *Min kamp. Andre bok* stundar dagen då Karl Ove och hans blivande fru Linda skall flytta ihop. Kvällen innan detta skall ske dricker Karl Ove sig riktigt full med kompisen Eirik, stupar i säng klockan sju på morgonen och vaknar upp två timmar senare, fortfarande full. Han skall möta Linda som kommit med tåg från Norge, och stapplar iväg till tågstationen. Linda inser genast vad som hänt och blir förbannad, ledsen och besviken. Hon tycker att Karl Ove bara tänker på sig själv och inte alls tar henne i beaktande i sina val och

¹⁰⁵ *Min kamp. Andre bok*: 191.

¹⁰⁶ Tomkins 2008: 351–352.

handlingar. Karl Ove slits mellan olika känslor, dels tycker han att han är i sin fulla rätt att dricka hur mycket och när han vill, dels har han väldigt dåligt samvete eftersom detta ändå är dagen då de skall flytta ihop, och dessutom ta reda på ifall Linda är gravid.

”Jeg gikk ved siden av henne og brant av skam, fordi folk så på oss, og brant av skyld, fordi jeg hadde drukket, og brant av redsel, fordi hun gikk rett på meg og den jeg var, med sitt voldsomme raseri. [...] Hun hadde rett, eller var i sin rett, jeg måtte bøye hodet og finne meg i det. [...] Jeg fikk en tanke om att Eirik kanskje var i nærheten, og bøyde nakken enda mer, det var nesten den verste tanken, at noen jeg kjente, skulle se meg slik.”¹⁰⁷

Då Karl Ove och Linda kommit fram till lägenheten har Karl Oves skamkänslor intensifierats så mycket att han börjar gråta. Också detta är enligt honom skamligt, han vill inte att någon skall se honom i det tillståndet och Linda har aldrig sett honom gråta förr. Skammen i förhållande till gråten är något jag kommer att gå djupare in på i följande kapitel.

Här intensifieras Karl Oves skamkänslor från det att han vaknar full och med ångest tills det att han är tvungen att skämmas då det egna jaget ställs i förhållande till andra. I detta fall är Karl Ove alltså både den som dömer sig själv, eftersom han medger att Linda har rätt, men också den som döms av Linda.

Scheff menar att skammen innebär brutna eller hotade sociala band. För att bevara sitt och andras ansikte och därmed hålla de sociala banden intakta måste individen upprätthålla självbehärskning, och inte förmedla vidare skamkänslorna.¹⁰⁸ Det värsta för Karl Ove är i den här situationen, som tidigare nämnts, att folk som han känner ser honom i detta tillstånd, i detta fall hans vän Eirik. Det finns också andra uttryck för hotade sociala band i och med att Karl Ove inte vet hur han skall rätta till sitt misstag och inte vet hur pass arg Linda är och vad detta kan leda till.

Alkoholproblemen är problematiska för att det oftast inte är bara Karl Ove som drabbas. Oftast går det ut över andra som antingen får skämmas för hans

¹⁰⁷ *Min kamp. Andre bok*: 257.

¹⁰⁸ Scheff 1990: 15.

beteende, eller ta konsekvenserna av det. Under studietiden påpekar Yngve flera gånger att Karl Ove borde sluta dricka, för sin egen skull men också för att de är rädda för vad hans beteende kan komma att innebära för honom själv. I vuxen ålder är det oftast Tonje eller Linda som får ta konsekvenserna av hans fyllebeteende. Detta är också en form av att bli sedd och bekräftad.

”Lengselen etter å drikke til jeg stupte var lengselen etter for noe timer kommer bort fra alt sammen, og lengselen etter å skrive noe fantastisk, noe virkelig enestående, noe overjordisk vakkert, hadde del i det samme. Det var ikke en flukt fra det trivielle, for det trivielle er livet, men det var en flukt fra det trivielle livets invasjon av mitt eget jeg, det som hele tiden sa til meg at jeg ikke var et godt menneske, at jeg ikke var et skikkelig menneske, at jeg var en tulling, innbilsk og utilstrekkelig, og som hadde sagt det helt fra jeg som sekstenåring begynte å drikke der i Kristiansand”¹⁰⁹

Att bli sedd eller att inte bli sedd är något hela *Min kamp* kretsar kring. Karl Ove blir inte sedd eller erkänd av sin far, vilket man i förlängningen kan se som en orsak till att han skriver verket. *Min kamp* kan sägas vara en uppgörelse med fadern, där Knausgård visar att han kunde bli författare, och att det är hans historia som får sista ordet. Det är faktumet att fadern super ihjäl sig som får Karl Ove att vilja ta avstånd från drickandet, trots att han fortfarande tycker att det är härligt.

6.3 Skammen och manligheten

Skammen i relation till upplevelsen av manlighet är ofta förekommande i *Min kamp*. En intressant aspekt är att Karl Ove upplever dylika skamkänslor i såväl ung ålder som i vuxendomen. Mycket av *Min kamp* är en sorts pendlande eller förhandlande mellan olika former av maskuliniteter, och en diskrepans mellan en hurudan man Karl Ove vill vara och en hurudan man han faktiskt är.

Ofta handlar det i *Min kamp* om upplevelsen av att höra till den av Connell myntade ”underordnade maskuliniteten”, alltså i Karl Oves fall att misstänkas för att vara homosexuell. Det kan också handla om att visa sina svagare och därmed

¹⁰⁹ *Min kamp. Sjette bok*: 348–349.

mer feminina sidor i olika situationer. I andra situationer handlar det om att inte nå upp till alla de krav som Karl Ove uppfattar att mansrollen kräver av honom, eller att han skäms över det faktum att han som modern, nordisk man är tvungen att uppträda på ett visst sätt, som han inte tycker att är i linje med sin bild av sig själv som man. I dessa fall handlar det om delaktig maskulinitet. Pappan står som bild för den hegemoniska maskuliniteten, egentligen den ende man som Karl Ove ser i den rollen.

Redan i barndomen upplever Karl Ove att det är ett problem att han gråter så ofta och är ”svak, treg, feig; ikke sterk, rask, modig.”¹¹⁰ Han får öknamnet ”femi” i skolan, eftersom han enligt de andra eleverna bryr sig om kläder och sitt utseende, och vet hur man talar med flickor. Cullberg menar, att kamratgruppen i skolåldern är viktig för barnets uppväxt och socialisation, i och med att barnet är så utelämnat åt denna.¹¹¹ Därför har Karl Ove svårt att helt och hållet strunta i sitt öknamn, han träffar ju sina skolkamrater alla vardagar och de är en faktor i uppbyggandet av självförtroendet och självkänslan.

”[...] men på en måte ble jeg vant til det, det var slik det var, jag var femien, og selv om tankene på det plaget meg på en måte jeg aldri før hadde opplevd, og skyggene det kastet, var lange, hendte det nok andre ting rundt meg, det meste av slik intensitet at det opphevet alt annet mens det pågikk.”¹¹²

Att Karl Ove upplevs som en vacker man som bryr sig om sitt utseende är något som används emot honom också i vuxen ålder. Karl Ove träffar författarkollegan Ole Robert Sunde på en litteraturfestival i Lillehammer och så fort Sunde får syn på Karl Ove ropar han: ”Der har vi Knausgård også! Han er vakker, men han kan faen ikke skrive!”¹¹³ Karl Ove blir förvirrad och Sunde fortsätter att ropa ut dylika kommentarer under resten av kvällen.

””Der har vi jo Knausgård” sa han. Så henvendt til kvinnene: ”Er han ikke vakker? Se.” Og han grep hendene mine i sine. ”Se for noen hender han har! Så store. Og vet dere

¹¹⁰ *Min kamp. Tredje bok*: 267.

¹¹¹ Cullberg 1982: 49.

¹¹² *Min kamp. Tredje bok*: 407.

¹¹³ *Min kamp. Femte bok*: 586.

hva det betyr?” I neste øyeblikk grep han meg i skrittet. Jeg kjente fingrene hans mot ballene og pikken. ”Da er det noe annen sot som er stort også!” sa han og log.”¹¹⁴

Ole Robert Sunde trykker ner Karl Ove genom att insinuera att faktumet att Karl Ove är vacker skulle göra honom till en sämre författare och skribent. Han fördummar helt enkelt Karl Ove genom att påpeka att han ser bra ut. Karl Ove känner ett stort obehag över att ha blivit fysiskt antastad, men desto mer förvirring över att Sunde använt faktumet att Karl Ove är vacker för att visa på att hans litteratur skulle vara sämre än Sundes egen. Man kan säga att Sunde i detta fall står som representant för den hegemoniska maskuliniteten och genom smädelserna gör Karl Ove till en representant för den underordnade maskuliniteten. Som Connell skriver, kan underordningen ta sig uttryck genom smutskastning också av heterosexuella män, men då tar smädelserna ofta avstamp i något traditionellt feminint.¹¹⁵

Karl Ove har i sin ungdom ett konkret problem vad gäller manligheten, han lider av problem med för tidig utlösning. Detta har gjort att han i *Min kamp. Fjerde bok* ännu vid 19 års ålder är oskuld, något han förnekar för dem som frågar.

” [...] jeg hadde aldri hatt sex, jeg var med andre ord jomfru, og ikke bare skammet meg så over det, at jeg i to år hadde løyet på meg et ganske stort monn av seksuell erfaring, som Bassen og flere med ham antageligvis trodde på, men jeg lengtet meg også gal etter det, få ligge med ei jente, hvem som helst, egentlig, og oppleve det Bassen og de andre kompisene mine så jevnlig opplevde.”¹¹⁶

Både faktumet att Karl Ove är oskuld, och att detta till stor del beror på att han lider av problem med för tidig utlösning, är något som är förknippat med extrema skamkänslor och något Karl Ove aldrig skulle medge för någon. Karl Ove försöker med alla medel råda bot på problemet och dölja sin svaghet och skam, och även här ser han ofta alkoholen som en räddare i nöden, trots att det sällan hjälper. I andra fall får han leva med skammen som kommer av att misslyckas och inte leva upp till de förväntningar han anser att ligger på honom som man.

¹¹⁴ *Min kamp. Femte bok*: 586.

¹¹⁵ Connell: 102–103.

¹¹⁶ *Min kamp. Fjerde bok*: 76.

”Vi burde drikke oss fulle sammen, da forsvant all ambivalens. Og var jeg full *nok*, kunne jeg kanskje klare å se henne uten at det.... ja, uten at *det* hendte?”¹¹⁷

Oviljan att visa svaghet, och rädslan över att folk skall tycka att han hör till den underordnade maskuliniteten är närvarande under hela Karl Oves uppväxt och vuxendom. Detta finns det många exempel på i *Min kamp*. I tonåren sitter Karl Ove och ser på tv med sin mamma. I serien finns en karaktär som är homosexuell, och varje gång detta nämns eller tas upp rodnar Karl Ove. Detta är enligt honom själv ironiskt, eftersom hans problem inte är att han skulle vara homosexuell, utan att hans mamma skulle tro att han var det och faktumet att han rodnar *åtminstone* skulle få henne att tro att han är bög.

På fotbollsträningen är däremot ”homo” ett av de vanligaste skällsorden, men ”der var det ikke noen trussel, nettopp fordi alle kalte hverandre det hele tiden, ville ingen drømme om at noen faktisk var det.”¹¹⁸ Här blir det alltså frågan om det som Johansson kallar situationell maskulinitet, där den manliga gemenskapen svetsas ihop genom att trycka ner andra för att visa sin egen styrka.¹¹⁹

”I mine absolutt verste stunder kunne jeg tenke at jeg virkelig var homo”¹²⁰, tänker Karl Ove i *Min kamp. Fjerde bok*. Det största problemet är inte att Karl Ove tvivlar på sin egen heterosexualitet, det är ju enligt honom ändå kvinnor han drömmer om både i sovande och i vaket tillstånd, men att det lilla unset av tvivel finns där är tillräckligt för att göra honom osäker och på alla sätt motverka att andra skulle tro något annat. I skolan skulle det vara ”en katastrofe, så stor at jeg ikke engang våget å tenke på det”¹²¹ att bli ”misstänkt” för att vara bög. Tricket blir att göra något annat då homosexualitet på något sätt tangeras, att gnida sig i ögat eller att skrapa sig i håret eller egentligen vad som helst som drar bort uppmärksamheten från de rodnande kinderna, som alltid blir varma och röda då

¹¹⁷ *Min kamp. Fjerde bok*: 328.

¹¹⁸ *Ibid.*: 207.

¹¹⁹ Johansson 2003: 240.

¹²⁰ *Min kamp. Fjerde bok*: 206.

¹²¹ *Ibid.*: 207.

någon ens nämner homosexualitet. Det gäller alltså att inte på något sätt ge folk orsak att tro att han är homosexuell.

Samma problematik finns också i *Min kamp. Første bok* där Karl Ove är på nyårsfest hos vännen Jan Vidars kompis. Karl Ove vill öppna sin öl, men istället för en ölöppnare får han en cigarettändare.

”Øyvind bøyde seg fram og tok en lighter fra bordet, kastet den bort til meg. Men jeg kunne ikke åpne med lighter. Heller ikke kunne jeg spørre Jan Vidar om han kunne åpne for meg, det var for homo.”¹²²

Karl Ove löser problemet genom att öppna flaskan med tänderna, ett machodrag där han inte behöver visa att han helt enkelt inte vet hur man öppnar en flaska med en cigarettändare. Att medge något dylikt skulle enligt honom vara ett tecken på svaghet, alltså vara ”for homo”. En liknande situation uppstår då Karl Oves föräldrar har skiljt sig och han skall hälsa på sin pappa efter att ha varit på fotbollsläger i Danmark. Pappan har ordnat fest hemma hos sig, och Karl Ove blir erbjuden en öl. Han frågar en av pappans kollegor om denne har en ölöppnare men får igen en cigarettändare istället för en öpknare. Den här gången ser situationen dock lite annorlunda ut. Pappans kollega kastar cigarettändaren mot Karl Ove, men kastet misslyckas och cigarettändaren träffar dörrkarmen och faller i golvet.

”Hadde det ikke vært for det, ville jeg ikke ha visst hvordan jeg skulle løse situasjonen, for det paternaliserende over å la ham åpne den for meg, ville jeg ikke ha noe av, men nå hadde han tatt initiativet til noe, og mislyktes, slik at situasjonen var snudd på hodet. - Jeg kan ikke åpne med lighter, sa jeg- Men kanskje du kan åpne for meg?”¹²³

Det är alltså enligt Karl Ove okej att fråga om hjälp då motparten i situationen redan misslyckats, eller visat tecken på svaghet. Det intressanta här är också att Knausgård använder uttrycket ”paternaliserande”. Paternalism betyder beskyddande relation mellan överordnad och underordnad, och kommer från

¹²² *Min kamp. Første bok*: 131.

¹²³ *Ibid.*: 177.

engelskans ”paternal”, på svenska ”faderlig” och ytterst från latinets ”pater”, på svenska ”fadern”. Att skämmas inför sin verkliga far är något som ofta förekommer i *Min kamp*, och det handlar ofta om att pappan påpekat Karl Oves brister eller svagare sidor, och att Karl Ove då reagerar med att börja gråta, något han inte vill att pappan ska märka.

”Jeg bare snudde meg og gikk opp trappen igjen. Gleden over å få se øyene mine blanke ville jeg ikke gi ham. Skammen over at jeg var på gråten femten, snart seksten år gammel, var sterkere enn forsmelsen over at han hermet meg. Jeg grein vanligvis ikke mer, men min far hadde et tak på meg som jeg ikke klarte å komme ifra.”¹²⁴

Pappan står för den enda tydliga hegemoniska förebilden Karl Ove har och sätter alltid Karl Ove i ett underordnat läge. Det handlar inte bara om det allmänna psykiska övertag som pappan har över sina söner, utan också om konkreta små pikar om att Karl Ove och Yngve inte beter sig som ”ordentliga pojkar”. I *Min kamp. Femte bok* har Karl Ove plockat blommor åt sin far, som utan en min kastar bort blommorna och menar att ”det er småjenter som plukker blomster”.¹²⁵ Detta är något Karl Ove inte ifrågasätter, utan konstaterar att det nog är så, och att pappan antagligen skäms för att Karl Ove bland annat tycker om kläder, är en ”mammadalt” och gråter så fort pappan höjer rösten. Pappan faller ofta kommentarer som indikerar att flickor är svagare än pojkar och att detta verkligen inte är något man vill vara. ”Stå ikke der og grin som ei jente, Karl Ove. Kan du ikke gjøre noe riktig?”¹²⁶

Skam i förhållande till gråt är något som Karl Ove ett flertal gånger upplever i sin ungdom. Då Karl Ove och Yngve i *Min kamp. Femte bok* kommer tillbaka från en resa till Florens, får de veta att deras mormor dött och begravts medan de varit borta. De går ut och dricker tillsammans med Yngves vän Asbjørn. Under kvällens lopp går det upp för Karl Ove att hans mormor faktiskt är död och han börjar gråta. Han gråter så pass häftigt, och är i detta skede så pass full, att Asbjørn föreslår att han sover över hos dem. Nästa morgon skäms han över sitt

¹²⁴ *Min kamp. Første bok*: 45.

¹²⁵ *Min kamp. Tredje bok*: 328.

¹²⁶ *Ibid.*: 129.

beteende föregående kväll. Att Yngve har sett honom gråta är inte så farligt, men att Asbjørn gjort det gör honom skamsen. Pojkar gråter inte eftersom gråt är ett tecken på svaghet, och Karl Ove vill inte visa sig svag inför Asbjørn.

”Neste morgen var alt bra igjen, bortsett fra at jag var flau over det som hadde hendt, at jeg hadde gråt i deres påsyn.”¹²⁷

Att uppleva skamkänslor som är kopplade till manligheten är inte ett drag som enbart förekommer i de delar av *Min kamp* som behandlar Karl Oves ungdom. I *Min kamp. Første bok* skall Karl Ove åka till Kristiansand för att begrava sin pappa som just dött. Han skall flyga via Stavanger där Yngve bor, och så skall de tillsammans köra till Kristiansand där deras farmor bor, och där deras pappa också bott under sina två sista levnadsår. Då Karl Ove kommer fram till flygfältet kommer det fram att han inte tycker om att dra sin väska efter sig, riktiga män bär nämligen sina väskor enligt honom.

”Selv om kofferten var tung, bar jeg den i håndtaket da jeg gikk inn i avgangshallen. Jeg avskydde de små trillehjulene, for det første fordi de var feminine, altså ikke verdige en mann, en mann skulle bære, ikke trille, for det andre fordi de gestaltet en forestilling om det lettvinne, om snarveien, besparelsen, fornuftigheten, som jeg avskydde, og motarbeidet overalt hvor jeg kunne, selv der den var som minst og ubetydeligst”¹²⁸

Här kopplar Karl Ove alltså ihop feminitet med något negativt och försvagande, och det konkreta bärandet med något typiskt hegemoniskt manligt, det vill säga något positivt. Karl Ove har också i vuxen ålder en klar bild av hur en man skall vara och bete sig. I *Min kamp. Andre bok* minns Karl Ove en fest då Linda blir inlåst på toaletten. Dörren har gått i baklås och inte ens den tillkallade låssmeden får upp dörren. Karl Ove känner ett ansvar för sin höggravida fru, men inser samtidigt att han antagligen inte har styrkan som behövs för att slå in dörren. Denna handling skulle dessutom sätta honom själv i centrum för de andras uppmärksamhet, något han inte tycker om. Medan Karl Ove överväger olika

¹²⁷ *Min kamp. Femte bok*: 264

¹²⁸ *Ibid.*: 234

handlingssätt föreslår Cora, festens värdinna, att de skall be en av de andra gästerna vid namn Micke, som är en före detta boxare, om hjälp.

”Å dra oppmerksomheten til meg på den måten var det verste jeg visste. Når det fantes risk for o feile, var det enda verre. [...] Jeg kan spørre ham, sa jeg. Då skjulte jeg i alle fall ikke det ydmykende ved situasjonen, da jeg sa rett ut til ham att jeg, som Lindas mann, ikke våger å sparke in døren.”¹²⁹

Micke kommer till undsättning, sparkar in dörren och Linda är räddad. Hela sekvensen är starkt förknippad med Karl Oves skamkänslor. Enligt Toril Moi finns det som tidigare nämnt bara ett sätt att ta sig ur skammens järngrepp: att personen som upplever skam själv yttrar den inre skammen högt, och därmed bryter maktbalansen och förhindrar den andres möjlighet att definiera honom.¹³⁰

I den nyss nämnda sekvensen av romanen frågar Karl Ove alltså rätt ut ifall Micke kan hjälpa Linda. Han inser att han själv inte kan få ut henne från toaletten med enbart styrka och blottar på så sätt sin skam, vilket enligt honom och Moi gör situationen i sig mindre skamfull.

Festen fortsätter men paret Knausgård bestämmer sig för att åka hem. Karl Ove beskriver hur skammen bränner då han tackar Micke för det han gjort. I taxin har Karl Ove svårt att se på Linda, eftersom han tycker att han misslyckats med sin uppgift som hennes make. Han reducerar ansiktskontakten genom att undvika hennes blick, eftersom han skäms och inte vill att hon skall se på honom. Som Tomkins skriver är skammen den affekt som syns bäst i vårt ansikte, trots att vi gör allt för att dölja den.¹³¹

”Jeg hadde ikke stått fram da jeg skulle, men vært så feig at jeg hadde latt en annen gjøre det, og alt det fantes i blikket mitt. Jeg var en stakkar.”¹³²

¹²⁹ *Min kamp. Andre bok*: 36.

¹³⁰ Moi 2011: 44–45.

¹³¹ Tomkins 2008: 351–352.

¹³² *Min kamp. Andre bok*: 37.

Då paret Knausgård kommit hem frågar Linda varför Karl Ove beter sig så konstigt. Han svarar att han skäms för att han inte kunde sparka in dörren. Hon förstår inte alls varför han skäms, han är ju inte alls den typen som sparkar in dörrar? Han tycker att han inte betett sig som det förväntats av honom i situationen, medan Lindas bild av Karl Ove alltså inte stämmer överens med hans egen bild, och hon har inte alls tänkt i banorna att Karl Ove borde kunna sparka in dörrar enbart för att han är man.

Senare i samma roman skall Karl Ove i egenskap av föräldraledig pappa gå på babyrytmik med sin förstfödda dotter Vanja. Hans motvilja är stor, men han konstaterar att han gör detta för Vanjas och Lindas skull. De flesta av deltagarna på babyrytmiken är kvinnor, men Karl Ove känner varken samhörighet med dem eller med de få män som deltar med sina barn.

”Jeg vagget rundt med Vanja på armen mens jeg tenkte at det var slik helvete måtte være, mykt og snilt og fylt av fremmede mødre med babyer.”¹³³

Han vill verkligen inte vara där och droppen som får bägaren att rinna över är att han känner ett sexuell begär till den kvinnliga instruktören.

”Jeg var ikke pinlig berørt, det var ikke flaut å sitte der, det var ydmykende og nedverdiggende. Alt var mykt og vennlig og godt, alle bevegelser var små, og jeg satt sammenkrøpet på en pute og lallet sammen med møder og barn, i en sang som til alt overmål ble ledet av en kvinne jeg gjerne skulle ha ligget med. Men gjennom å sitte der var jeg fullstendig ufarliggjort, uten verdighet, impotent.”¹³⁴

Konflikten mellan vad en man borde göra och hur han skall bete sig och hur Karl Ove lever, är ett ofta förekommande dilemma i *Min kamp*. Karl Ove är en relativt modern skandinavisk man, som tar hand om sina barn, för dem till dagis, byter blöjor, städar och lagar mat. Han har tagit sitt ansvar, men påpekar samtidigt att det finns gränser, exempelvis babyrytmiken, där hans manlighet (i

¹³³ *Min kamp. Andre bok: 77.*

¹³⁴ *Ibid.: 76.*

det här fallet hans potens) fått sig en så stor törn att det inte är ett alternativ att gå tillbaka, trots att han gjort det för Lindas och Vanjas skull.

Detta gör Karl Ove till en del av den delaktiga maskuliniteten, något han också indirekt tar upp efter episoden med babyrytmiken. Han inser att Linda aldrig gått med på en rollfördelning där hon ensam skulle ha varit hemma med barnen och skött dem, vilket nu gjort att de båda tagit rollen som tidigare blivit kallad ”kvinnorollen”.

”Slik hadde det seg at jeg gikk moderne og feminisert rundt i Stockholms gater med en rasende attenhundretalsmann i mitt indre.”¹³⁵

Karl Ove skäms också över situationen han lever i, över att han är så pass bunden till sitt familjeliv och till hur Linda tycker att han borde uppträda som familjefar.

”Frustrasjonen over det dominerte livet mitt og skammen over det var også stor, ikke noe jeg kunne si til noen jeg kjente, de ville ikke tro det, at jeg levde i et forhold hvor jeg ikke kunne spille fotball to timer i uken, og hvor selv de minuttene jeg satt på verandaen for å ta meg en røyk var noe Linda ville nekte meg eller som hun brukte i sin argumentasjon om at jeg bare tenkte på meg selv, for hun hadde ikke de friminuttene, hun måtte være der inne hele tiden, men jeg hele tiden kunne stikke av og få pauser som jeg ville. At jeg bøyde meg for det og var fanget i det, var fornedrende for meg, ikke noe jeg ville snakke om.”¹³⁶

Karl Ove lever det liv han gör för att han tycker att tiden och samhället han lever i kräver detta av honom. Han blir en del av den delaktiga maskuliniteten genom att visserligen ta sitt ansvar gällande barnen, men ändå tycka att han gör en uppoffring genom att dela på den traditionellt kvinnliga rollen med Linda. Han upplever själv att han lever i ett jämställt förhållande, men tycker å andra sidan att han genom detta blir feminiserad, något han genom hela sitt liv kopplat ihop med svaghet.

¹³⁵ *Min kamp. Andre bok*: 88.

¹³⁶ *Min kamp. Sjette bok*: 314.

Sammanfattningsvis kan man säga att Karl Ove är en representant för olika former av maskulinitet, beroende på vem han ställs i förhållande till.

6.4 Skamlöshet och narcissism

”En halvtimes tid senere falt en replikk over leppene hennes som fikk meg til å se granskende på henne. Det var så ulikt mamma å si noe slikt. Hun sa at jeg ikke kunne se andre mennesker, at jeg var helt blind, og bare så meg selv overalt.”¹³⁷

Karl Ove Knausgård har valt att ge ut sex böcker som om sitt eget liv, och har dessutom valt att ge detta autobiografiska mastodontverk den relativt skamlösa titeln *Min kamp*. Detta är säkert ett medvetet val, och som Kari Løvaas skriver så är Knausgårds längtan efter en skamlös eller suverän position, proportionell mot hans skam, vilket hon knyter till en narcissistisk problematik.¹³⁸ Detta är helt i linje med det Kjellqvist hävdar, nämligen att skammen är förknippad med en negativ självkänsla, medan narcissismen är förknippad med en positiv upplevelse av självet då individen tycker om, och kanske till och med beundrar sig själv, och att en extrem självöverskattning ofta leder till skamlöshet.¹³⁹

Att Knausgård väljer att skriva om skammen och så pass hänsynslöst och skamlöst skriva om sina nära och kära, för att själv bli skamlös är otvivelaktigt ett intressant påstående. Han känner skuld mot sin familj, sina släktingar och vänner genom hela *Min kamp. Sjette bok*, men har trots detta valt att skriva och ge ut boken.

”Fortvilelse, skyld og angst var følelsene som brant, og den eneste måten jeg kunne holde dem unna på, var ved å tenke at de ennå ikke visste, at ingenting ennå hadde hendt, men det hjalp mindre og mindre, for snart var dagen der da jeg måtte gi manuset til Linda og hun ville begynne å lese det jeg hadde skrevet om livet vårt.”¹⁴⁰

¹³⁷ *Min kamp. Andre bok*: 239.

¹³⁸ Løvaas: 163.

¹³⁹ Kjellqvist 2006: 47.

¹⁴⁰ *Min kamp. Sjette bok*: 39.

Karl Ove är en motsättningarnas man. Han slits hela tiden mellan att vilja bli omtyckt, både som person och som författare, och känslan av att detta är ett skamligt beteende. Han vill bli älskad och berömd, men samtidigt skäms han för detta och vill oftast ändå hellre vara anonym. Som Kjellqvist skriver, kan detta bero på att de ursprungliga såren av kärleksbrist eller kärlekslängtan rivs upp då en individ ständigt söker bevis på andras uppskattning och beundran, trots att ett uppfyllande av dessa känslor ofta leder till obehag.¹⁴¹ Det kan enligt Turkle också bero på att han inte kan tolerera eller leva upp till de komplexa krav omgivningen ställer på honom.¹⁴²

Detta exemplifieras i *Min kamp* exempelvis av att Karl Ove vill ha andras uppmärksamhet, erkännande, godkännande och bekräftelse, men att skrivandet ändå är viktigast och han blir inte nämnvärt berörd då han får goda recensioner eller vinner priser. I *Min kamp. Andre bok* har Karl Ove skrivit färdigt sin roman *En tid for alt*. Han flyttar in på sitt kontor och träffar knappt Linda eller sin fem månader gamla dotter Vanja på flera veckor. Efter detta upplever han att han är skyldig Linda att vara både fysiskt och psykiskt närvarande, något som blir svårare än han trott. Han känner sorg över att romanprojektet är över, och längtan tillbaka är större än glädjen över familjelivet. Det spelar inte heller någon roll att det går bra för romanen.

”Etter hver god anmeldelse satte jeg et kryss i boken og ventet på neset, etter hver telefonsamtale fra agenten på forlaget, hvor et utenlandsk forlag hadde meldt sin interesse eller lagt inn bud, satte jeg et kryss i boken og ventet på neste, og at den til sist ble nominert til Nordisk Råds Litteraturpris, var jeg likegyldig til, for om det var noe jeg hadde forstått det siste halve året, var det at det eneste skrivning dreide seg om, var skrivning. Alt verdi lå i det.”¹⁴³

Karl Ove konstaterar att uppmärksamheten är som narkotika, får man smak på det vill man ha mer. Så till en början väntar han med iver på att journalisterna skall ringa, arrangörer skall bjuda in honom till evenemang och på att förlag skall komma med bud, men sedan tar han ”konsekvensen av den avsmak det ga

¹⁴¹ Kjellqvist 2006: 51.

¹⁴² Se Turkle 2011: 177.

¹⁴³ *Min kamp. Andre bok*: 71.

meg, og begynte si nei til alt og alle”.¹⁴⁴ Karl Ove känner alltså avsmak inför sitt beteende, samtidig som han ändå vill bli berömd og oppm  rksammad.

Skamlösheten   r ett problem för Karl Ove redan i barndomen. I *Min kamp. Tredje bok* för Karl Ove en dag vara med Yngve og hans vänner i skogen. Han är glad över att få vara med de äldre pojkarna og han står länge og bara lyssnar. Sedan oppstår en lucka i diskussionen og han ser sin chans att berätta att han   r bäst i sin klass. Yngve skäms för honom og tycker att han skryter. Karl Ove förstår inte alls vinken, utan g  r på allt värre, og f  r till slut Yngves kompis Edmund att gråta då han påpekar att denne inte kan l  sa fast han   r äldre än Karl Ove. Yngve skickar hem Karl Ove, og berättar senere om händelsen åt pojkarnas mamma. Mamman försöker få Karl Ove att förstå att han gjort fel.

”Og plutselig forstod jeg det. Det mamma sa, kastet et slags n  del  st lys over det som hadde hendt. Det var *Edmund* det var synd på, selv om han var fire år eldre. Han var lei seg, og det var jeg som hadde gjort ham lei seg.”¹⁴⁵

Karl Ove har helt enkelt inte f  rst  tt att han gjort Edmund ledsen. Han m  rker som Kjellqvist¹⁴⁶ skriver inte alls av omgivningens aggressive reaksjoner, eller att Yngve sk  ms över hans   k  nslighet og skaml  shet. Liknande situationer oppstår også i vuxendomen, eksempelvis d   Karl Ove minns hur han talat med författaren Stig S  terbakken, som sagt att han i sin n  sta bok skulle vilja skriva som Karl Ove.

”En dag mens jeg satt slik, alene i den kalde, italienske leiligheten, kom jeg til å tenke på det Stig S  terbakken hadde sagt den kvelden jeg blev sammen med Linda. At han i sin neste roman ville forsøke å skrive lite mer som meg.

Plutselig brant jeg av skam.

Han hadde vært ironisk, og jeg hadde ikke f  rst  tt det.

Jeg hadde trott att han MENTE det.

  , hvor innbilsk m  tte man ikke være for å tro noe slikt? Hvor inn i helvetes idiotisk gikk det an å bli? Var det ingen grenser?”¹⁴⁷

¹⁴⁴ *Min kamp. Andre bok*: 71.

¹⁴⁵ *Min kamp. Tredje bok*: 213.

¹⁴⁶ Se Kjellqvist 2006: 37–38.

¹⁴⁷ *Min kamp. Andre bok*: 240–241.

Skammen inför skamlösheten går också i motsatt riktning, då Karl Ove inte tycker att Yngve får misslyckas, och skäms då han gör det. Karl Ove ser upp till Yngve och avundas hans liv, vänner och sociala förmåga. Yngve är hans förebild och någon han verkligen älskar. Att Yngve visar sig svag uppfattar Karl Ove att är värre än att han själv misslyckas eller skämmer ut sig. Detta är dock viktigt att dölja, det värsta vore ifall Yngve förstod att Karl Ove skäms för honom.

Han [Yngve] fikk ikke mislykkes med noe. Min mor kunne mislykkes, det gjorde meg ingenting, min far og mine venner også, og ikke minst jeg selv, det dreit jeg fullstendig i, men Yngve måtte ikke mislykkes, han fikk ikke dumme seg ut, han fikk ikke vise svakhet. Men når han gjorde det, og jeg skamfull så på, var likevel ikke skammen på hans vegne hovedsaken, men at han ikke måtte merke den, og det unnvikende over blikket mitt i slike sammenhenger, som hadde fått i oppdrag å skjule følelsene, istedenfor å føre dem fram, må ha vært påfallende, om enn ikke lett å tolke. Om han sa noe dumt eller lettkjøpt, forandret jo ikke det min holdning til ham, jeg vurderte ham ikke annerledes av den grunn, så det som oppstod i meg, var utelukkende basert på at *han* kunne tro at jeg skammet meg over ham.¹⁴⁸

Skamlösheten hos Karl Ove är närvarande i hela romanverket och förhållandet till Linda är inget undantag. Som tidigare nämnt känner Karl Ove skuld för att han gett ut böckerna om sin familj, men skamlösheten märks även i andra avseenden. I *Min kamp. Sjette bok* dör Lindas pappa och Linda är förstås väldigt ledsen över detta, men Karl Ove kan inte se ett samband mellan sin egen fars död och Lindas dito, trots att han skriver en bok om hur det var då hans egen far dog.

”At hun de neste tre ukene gikk igjennom akkurat det samme som jeg hadde gått igjennom da min far døde elleve år tidligere, forstod jeg aldri.”¹⁴⁹

Karl Ove kan inte göra kopplingen mellan hur påverkad han blev av sin egen fars död och faktumet att Lindas far dör och hur det möjligtvis påverkar henne. Han medger själv att han tröstar henne mekaniskt, och att han sviker henne då det verkligen gäller. Han intalar sig själv att hans uppgift är att ta hand om barnen och att skriva, de behöver ju trots allt pengarna, men äktenskapet har redan länge varit i gungning och han är så arg och besviken på Linda att han sviker henne trots att han på något plan förstår att han gör det.

¹⁴⁸ *Min kamp. Første bok*: 328–329.

¹⁴⁹ *Min kamp. Sjette bok*: 925.

Sprickan makarna emellan blir större i *Min kamp. Sjette bok* och Linda mår allt sämre. Karl Ove märker först inte hur illa ställt det är med Linda, trots att hon flera gånger verkligen ropar på hjälp. På flygfältet då familjen är på väg hem från en charterresa blir det för mycket och Linda orkar inte bära mer.

”–Hjelp! ropte hun plutselig høyt. –Hjelp oss!

– Nå tier du stille sa jeg. –Du kan ikke rope om hjelp her, forstår du vel.

Et par langt der framme snudde seg og så mot oss. Jeg ristet på hodet i et forsøk på å signalisere at ingenting alvorlig var under oppseiling. Hadde en av oss fått hjerteattakk, forstod jeg at hun hadde ropt om hjelp. Men fordi hun bar tungt. Gud hjelpe meg. Gud hjelpe meg.¹⁵⁰

En natt ropar Linda på hjälp också i sömnen. Karl Ove kommer att tänka på den gången hon ropade till på flygfältet. Han förstår plötsligt att det var mer än ett rop på hjälp för att hon inte orkade bära. Det är ett rop på hjälp för att Karl Ove skall reagera och komma till undsättning, men istället skäms han för henne och blir arg för att han inte tycker att hon försöker tillräckligt. Narcissismen innebär enligt Kjellqvist en kärlek till den inre bilden av det egna självet.¹⁵¹ Kärleken till det egna självet och behoven, i Karl Oves fall att få skriva obegränsat och kravlöst, blir så stora att förmågan att känna kärlek till andra blir lidande. Karl Ove inser alltså på något plan att han agerar skamlöst, men väljer att inte göra någonting åt det, innan han inser att Linda verkligen behöver hans hjälp.

”Da hun ropte igår natt, tenkte jeg at jeg skulle hjelpe henne. Jeg håper at jeg kan det, jeg håper jeg er godt nok. Jeg håper jeg har lært.”¹⁵²

Detta är en viktig vändpunkt i *Min kamp*, eftersom Karl Ove här börjar lyfta blicken från sig själv och sin skam och därmed inse att Linda är en helt egen människa, som reagerar på sitt eget sätt vilket hon har rätt till.

¹⁵⁰ *Min kamp. Sjette bok*: 930.

¹⁵¹ Kjellqvist 2006: 47.

¹⁵² *Min kamp. Sjette bok*: 932.

7 Sammanfattning och avslutande diskussion

7.1 Kampen mot skammen

Målet med min avhandling är att se hur skammen går som en röd tråd genom hela det mastodontiska romanverk som är *Min kamp*. Jag har i min avhandling visat hur skammen tar sig i uttryck i relation till uppväxtförhållanden, alkohol, manlighet, samt skamlöshet och narcissism. I *Min kamp* blir skammen alltså ett genomgående tema, men också en positionering då Knausgård positionerar sig som en skamfylld man i ett samhälle där skammen ännu är relativt dold.

Min kamp är på många sätt Karl Oves kamp mot skammen och orsakerna till den. De flesta av orsakerna går att knyta till Karl Oves uppväxt och uppfostran. Många av skamsituationerna beror som tidigare nämnts på att Karl Ove inte kan leva upp till den bild av en ”riktig” man som han lärt sig av sin far, men även av samhället han lever i. Kampen kring mansrollen och en hurudan man Karl Ove vill vara och upplever sig vara, är en av knutpunkterna i romanverket. Skammen, skamlösheten och de narcissistiska dragen är också tätt bundna till Karl Oves uppväxt och uppfostran, och huruvida han blir sedd eller inte blir det. Detta påverkar Karl Oves relationer och han skäms över att vara ensam, samtidigt som allt för nära förhållanden skrämmer honom. Karl Oves alkoholmissbruk och den skam som beror på det, har delvis sin grund i hans extremt dåliga självförtroende och verkligt svaga självkänsla, som också dessa till stor del är en följd av uppväxten. Sammanfattningsvis kan man alltså säga, att den uppfostran Karl Ove får och det samhälle han växer upp i påverkar hela hans liv och gör honom väldigt skambenägen, men också skamlös.

Med *Min kamp* försöker Knausgård även på många sätt skriva sig fri från fadern. I sin ungdom försöker Karl Ove mest bara överleva vardagen med sin pappa. Efter att pappan fått ett raseriutbrott då Karl Ove lånat hans spade för att hjälpa en äldre man med snöskottningen kommer den unge Karl Ove till insikt, han skall förlåta sin pappa.

”Jeg skulle tilgi ham. Det var en stor tanke. Og det gjorde meg til et stort menneske. Men bare når jeg var alene. Når jeg var i samme rom som ham, slukte han likesom opp alt i meg, det var bare ham igjen, jeg hadde ikke tanke for annet.”¹⁵³

Tanken på att förlåta pappan är trots allt bara en idé som gäller då pappan inte är i samma rum. Under barndomen och tonåren har fadern så pass stor inverkan på Karl Oves dagliga liv, att skammen, rädslan och hatet tar över. Inte ens då fadern dör slutar han att påverka sina söners liv. I *Min kamp. Første bok* har Karl Ove och Yngve just kommit till sin farmor för att reda upp allt inför pappans begravning, då de hör steg i trappan.

”Var det pappa?

Kom han tilbake?

Jeg var så redd som jeg aldri hadde vært før.

Det lød skritt i trappen.”¹⁵⁴

Karl Ove är övertygad om att stegen tillhör pappan som kommit tillbaka, och tvingar sig själv att stå kvar och i värsta fall möta faderns vrede. Stegen visar sig givetvis inte vara pappans, utan Karl Oves och Yngves farbror Gunnars som kommit för att se hur bröderna klarar sig. Detta visar hur mycket pappan fortfarande påverkar Karl Oves liv, även fast han har dött. Karl Ove märker själv att han är påverkad av sin uppväxt och att han ibland beter sig som sin far mot sin vilja. *Min kamp* är på många sätt en frihetskamp från fadern, där Karl Ove har chansen att få sista ordet. Detta gör han exempelvis genom att säga att pappan dog som en son och inte som en far.

”At pappa flyttet hjem til sin mor før han døde, er ikke en tilfeldig detalj: han døde som en søn. Han hadde frasagt seg sitt ansvar som far, og det kan man bare gjøre dersom farsansvaret er en ytre størrelse, en rolle man tar fordi man må.”¹⁵⁵

¹⁵³ *Min kamp. Tredje bok*: 271.

¹⁵⁴ *Min kamp. Første bok*: 309–310.

¹⁵⁵ *Min kamp. Sjette bok*: 923.

Karl Ove lider av hög skambenägenhet, men också av ett konstant tvivel genom hela *Min kamp*. Han tvivlar på sig själv, sin egen förmåga till det mesta, sin livsstil, sina attityder, värderingar, val, motiv och förhållanden. I *Min kamp. Sjette bok* är tvivlen stora angående de egna motiven, och i förlängningen angående konsekvenserna av valen han gjort i och med att i första hand skriva *Min kamp*, och i andra hand ge ut verket. Han tvivlar också på sina egna minnen. I *Min kamp. Sjette bok* beklagar han sig över att inte ha kunnat frigöra sig från fiktionen trots allt.

“Det har vært et eksperiment, og det har vært mislykket, for jeg har aldri engang vært i nærheten av å si det jeg egentlig mener og beskrive det jeg egentlig har sett.”¹⁵⁶

Knausgård inledde ju enligt egen utsaga sitt projekt *Min kamp* med att skriva ner de mest skamfyllda stunderna han kunde komma ihåg från sin uppväxt. Han hade en vilja att skriva så autentiskt som möjligt, och det här sättet att skriva gav honom inspiration och han kände att skrivandet blev meningsfullt igen. Det är klart att dessa två argument är skäl nog för en författare att skriva ett verk.

7.2 Konsekvenserna av *Min kamp*

En viktig fråga kvarstår dock: Vad blir konsekvenserna av att delge världen de skamfyllda scenerna i *Min kamp*? Läsarna får å sin sida ta del av en på många sätt välskriven romanhelhet, där de autentiska scenerna som målas upp väcker stor nyfikenhet. Vi vet också vad följderna blir för romanens Karl Ove, då han i *Min kamp. Sjette bok* reflekterar över konsekvenserna av att ge ut *Min kamp. Første bok*. Det är nämligen inte bara positiva följder i form av litteraturpriser, pengar och berömmelse som kommer med projektet.

”Metoden jeg valgte, var å gi ut romanene, la konsekvensene folde seg ut, med all den av meg påførte smerte det brakte, og håpe at skadene ikke var ulegelige. [...] Først når jeg reiste meg og forlot skrivebordet, kom det sosiale vi-et tilbake, og jeg kunne skamme meg over det jeg hadde skrevet og tenkt, mer eller mindre sterkt, alt etter hvor dypt jeg var inne i skriveprosessen.”¹⁵⁷

¹⁵⁶ *Min kamp Sjette bok*: 970.

¹⁵⁷ *Ibid.*: 969.

För Karl Ove är det viktigaste att skriva. Han är hänsynslös och skamlös i detta avseende och känner eventuell skam först då han avslutat skrivprocessen. Detta är en av anledningarna till att han och Tonje skiljer sig, att hans och Lindas äktenskap knakar i fogarna, och i förlängningen till att han inte talar med sina släktingar på pappans sida. Omkostnaderna är alltså stora, och utanför texten har Tonje uttalat sig endast en gång om *Min kamp* i medierna, i en radiodokumentär hon själv producerat vid namn ”Tonjes versjon - ein radiodokumentar om å bli ufrivillig romanfigur”¹⁵⁸ Den inleds då Tonje fått ett mail av Knausgård med manuset till *Min kamp. Femte bok*.

Radiodokumentären får en att minnas att alla personer i *Min kamp* är baserade på verkliga personer, som på sitt eget sätt har varit tvungna att ta konsekvenserna av verket. Tonje har exempelvis varit tvungen att berätta saker åt sina föräldrar och vänner som hon aldrig hade berättat för dem annars, men som hon nu ville att de skulle få höra från henne innan de själva läste romanen. Det är här man märker av konsekvenserna av *Min kamp* på ett konkret plan. Det är något helt annat att få någon annans perspektiv på saken, än att läsa om Karl Oves skam, skuld känslor och ångest. Tonje påpekar också att *Min kamp* är mer än litteratur då verket blivit en del av nyhetsbilden. Enligt Tonje visar *Min kamp* att det viktigaste för Karl Ove Knausgård är att skriva, och att han är hänsynslös i detta avseende eftersom det är hans version som blir gällande då han är författaren och hon mot sin vilja blir offret som det är synd om.

Karl Oves val att delge världen sin skam, skamlöshet och sina tillkortakommanden har också påverkat hans fru Linda, som även hon får reda på nya saker om sin man genom böckerna. Allt detta blir för mycket för henne och hon ropar på hjälp, både indirekt och till slut ut i luften.

”Da hun ropte igår natt, tenkte jeg at jeg skulle hjelpe henne. Jeg håper at jeg kan det, jeg håper jeg er godt nok. Jeg håper jeg har lært.”¹⁵⁹

¹⁵⁸ Hittas på adressen: <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/671426/>.

¹⁵⁹ *Min kamp. Sjette bok*: 932.

Detta citat är på många sätt ett nyckelcitat i och med att romanverket också är en utvecklingsroman, och Karl Ove verkligen hoppas att han lärt sig något.

Knausgård har dock själv sagt att han mycket tidigt visste exakt med vilken mening romanen skulle sluta, men att han måste skriva fram till den punkten, för att meningen skulle vara sann.¹⁶⁰ Den sista meningen i *Min kamp* lyder som tidigare nämnts så här:

“Så skal vi ta toget hit til Malmö, så skal vi sette oss i bilen og så skal vi kjøre hjem til huset vårt, og hele veien skal jeg nyte, virkelig nyte tanken på at jag ikke lenger er forfatter.”¹⁶¹

Karl Ove måste alltså sluta skriva och därmed helt sluta att vara författare för att kunna se Linda. Kan man då dra slutsatsen att Karl Ove Knausgård har skrivit sig fri? Vi vet att åtminstone romanens Karl Ove tycker sig själv ha gjort det. Toril Moi hävdar att Knausgård skrivit sig fri så till vida att han nu kan välja ifall han vill vara författare eller ej. Han har alltså enligt henne skrivit sig fri från skrivandet. Moi skriver också, att Knausgård driver allt längre bort från skammens självupptagenhet och blir mindre egocentrisk av att skriva *Min kamp*, eftersom han börjar intressera sig mer och mer för omvärlden. Det är först i och med Lindas sammanbrott i *Min kamp. Sjette bok* som Karl Ove verkligen ser Linda, och ser förbi allt det han annars avskriver som gnäll och tjat. Han förstår nu, enligt Moi, att han och Linda är två olika personer som ser olika på livet, och verkligheten tränger äntligen in i honom när han gråter hela vägen hem från sjukhuset. Han inser alltså först nu att Linda verkligen tagit skada av projektet.¹⁶²

Kari Løvaas hävdar att Knausgård vill skriva sig till en skamlös och suverän position genom att skriva så snabbt och oredigerat som möjligt, och på detta sätt uppnå autenticitet. Knausgård begår på detta sätt litterärt självmord, något Løvaas hävdar att är pubertalt och ett tecken på ett oförlöst fader-son-komplex. Enligt henne är *Min kamp* sålunda ett riskprojekt i hopp om att framstå som

¹⁶⁰ Se exempelvis denna intervju som är inspelad samma dag som Knausgård skickade in det slutgiltiga *Min kamp*-manuset till förlaget:

<https://www.youtube.com/watch?v=LBjZ6ZmaJQc> (hämtad 23.3.2015).

¹⁶¹ *Min kamp. Sjette bok*: 1116.

¹⁶² Moi 2011: 44–45.

heroisk. Løvaas vidhåller att Knausgård skriver modigt, och att vissa skamfyllda passager av romanverket är nakna och skyddslösa, men att han enligt henne ändå inte skriver heroiskt.¹⁶³

I *Min kamp. Sjette bok* reflekterar Karl Ove över att prästen sagt att ”det gjelder å feste blikket”¹⁶⁴ på pappans begravning, något Karl Ove inte tyckte att pappan gjorde under sitt liv. *Min kamp* är ett försök för Karl Ove att själv fästa blicken, och i slutet av *Min kamp. Sjette bok* fäster han verkligen blicken på någon annan än sig själv och sina skamliga minnen. Han fäster blicken på sin hustru som behöver honom och väljer livet med henne och barnen. Romanens Karl Ove kan avsluta romanprojektet *Min kamp* med allt vad det inneburit.

7.3 Avslutningsvis

Vi läsare vet idag att romanens Karl Ove med *Min kamp* må ha skrivit sig fri från valet att vara författare, men att författaren Karl Ove Knausgård trots detta gett ut böcker även efter *Min kamp*. Han har inte heller skrivit sig helt fri från skammen, eftersom han uttrycker sig på följande vis i en intervju i *Aftonbladet* (9.11.2014) om essäsamlingen *Sjelens Amerika*:

”Jag tänker inte: Nu ska jag visa det fula. Men det är en fascinerande konflikt i hur vi vill att människor och världen ska vara, och hur vi innerst inne är. Min utgångspunkt är skam, jag är präglad av det i allt jag säger och gör. Jag är väldigt känslig för det. Jag drivs av ett motstånd och en kraft att utforska skam och andra existentiella frågor.”¹⁶⁵

Det finns definitivt underlag för mer forskning inom detta ämne. Som jag tidigare nämnt i metoddelen är avhandlingen baserad på min subjektiva läsning, analys och val av perspektiv. Man skulle helt säkert kunna hitta andra vinklingar och belysande exempel på skam i böckerna. Det skulle gå att utveckla teorin, och man skulle kunna jämföra skammen i *Min kamp* med skammen i Knausgårds andra romaner, eller i andra autobiografiska böcker.

¹⁶³ Løvaas: 176, 178.

¹⁶⁴ *Min kamp. Sjette bok*: 364.

¹⁶⁵ Intervju i *Aftonbladet*, hittas på adressen:

<http://www.aftonbladet.se/kultur/ceciliabocker/article19824478.ab>.

Man skulle förstås också kunna argumentera för andra övergripande teman i *Min kamp*, vilket många forskare och litteraturvetare redan gjort. Jag har själv frestats av att gå in på teman som på exempelvis skuld, meningssökande och identitet, ämnen jag nu enbart vidrört eller inte tagit upp alls. Det finns överhuvudtaget underlag för otroligt mycket forskning kring *Min kamp*, eftersom verket är så omfattande. Jag vidhåller dock att skammen är ett av de tydligaste, intressantaste och mest komplexa temana i romanverket.

Källförteckning

Primär litteratur

Knausgård, Karl Ove, *Min kamp. Første bok*, Forlaget Oktober, Oslo 2009

Min kamp. Andre bok, Forlaget Oktober, Oslo 2009

Min kamp. Tredje bok, Forlaget Oktober, Oslo 2009

Min kamp. Fjerde bok, Forlaget Oktober, Oslo 2010

Min kamp. Femte bok, Forlaget Oktober, Oslo 2010

Min kamp. Sjette bok, Forlaget Oktober, Oslo 2011

Sekundär litteratur

Behrendt, Poul, "Autonarration som skandinavisk novum. Karl Ove Knausgård, Anti-Proust og Nærværseffekten", *Spring (Gentofte)*, nr. 31–32, s. 294–335

Connell, R.W, *Maskuliniteter*, Daidalos, Göteborg, 1999. Översättning: Linden, Åsa

Cullberg, Johan, *Kris och utveckling*, Natur och kultur, Bröderna Ekstrands tryckeri AB, Lund 1982

Elholm Andersen, Claus: "Som far, så søn: Om fædre, sønner og litterær indflydelse i Karl Ove Knausgårds Min kamp", *Norsk litterær årbok 2013*, s. 160–184

Hauge, Hans, *Fiktionsfri fiktion*, Multivers, Köpenhamn 2012

Helt Haarder, Jon, *Performativ biografisme: en hovedstrømning i det senmodernes skandinaviske litteratur*, Gyldendal, Köpenhamn 2014

Janlert, Urban, *Folkvetenskapligt lexikon*, Natur och kultur i samarbete med Folkhälsoinstitutet, Stockholm 2000

Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari (red), *Manlighetens många ansikten- fäder, feminister, frisörer och andra män*, Liber, Malmö 2003

Kjellqvist, Else-Britt, *Rött och vitt- om skam och skamlöshet*, Carlsson Bokförlag, Stockholm 2006

Kjerkegaard, Stefan & Myrup Munk, Anne, "Litterær selvfrestilling og autofiktion i en skandinavisk optik" (s. 325–349), ingår i Bunch Mads (red.), *Millennium* 2012

Løvaas, Kari, *Och så såg de att de var nakna- om skam och beskydd*, Ariel Litterär Kritik [4], Knopparp/Tjeboksary 2013. Översättning: Andersson, Lars

Palm, Anders, "Att tolka texten" (s. 189–203), ingår i Bergsten Staffan (red.), *Litteraturvetenskap – en inledning*, Studentlitteratur, Lund 2002

Renberg, Tore, "I røykeavdelningen på havets bunn", *Samtiden* 1/2010, s. 20–45

Scheff, Thomas J., *Microsociology: discourse, emotion, and social structure*, The University of Chicago Press, Chicago 1990

Tomkins, Silvan, *Affect Imagery Consciousness : The Complete Edition*, Springer Publishing Company, New York 2008

Turkle Sherry, *Alone together: why we expect more from technology and less from each other*, Basic Books, New York 2011

Wurmser, Léon, *The mask of shame*, Baltimore: The John Hopkins University Press, Baltimor 1981

Recensioner

Grimstad, Carl-Erik, *Aftenposten* 5.10.2010
<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Forlagets-ansvar-6271717.html>
(hämtad 23.9.2014)

Kjærstad, Jan, *Aftenposten* 7.1.2010
http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Den-som-ligger--med-nesen-i-grusen_-er-blind-6261986.html (hämtad 23.9.2014)

Ullgren, Malin, *Dagens Nyheter* 11.10.2010
<http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/karl-ove-knausgard-min-kamp%5C>
(hämtad 23.9.2014)

Blomqvist, Mikaela, *Göteborgsposten* 31.5.2011
<http://www.gp.se/kulturnoje/litteratur/1.641292-karl-ove-knausgard-min-kamp-2>
(hämtad 23.9.2014)

Krogh Hansen, Per, *Berlingske* 27.5.2010 <http://www.b.dk/boeger/foerste-bind-mod-et-nordisk-mestervaerk> (hämtad 23.9.2014)

Niemelä, Kyösti, *Helsingin sanomat* 24.10.2012
<http://www.hs.fi/kulttuuri/a1350963156575> (hämtad 23.9.2014)

Ingström, Pia, *Hufvudstadsbladet* 12.12.2011 <http://hbl.fi/kultur/recension/2011-12-12/knausgard-aterupprattar-spraket> (hämtad 24.9.2014)

Blomqvist, Mikaela, *Göteborgsposten* 2.10.2012
<http://www.gp.se/kulturnoje/litteratur/1.1082384-karl-ove-knausgard-min-kamp-5> (hämtad 4.2.2015)

Elektroniska källor

Intervju på New York Public Library 6.6.2014:
<https://www.youtube.com/watch?v=5W362IHhMyM> (hämtad 23.9.2014)

Moi, Toril: ”Skam og åpenhet”: <http://www.torilmoi.com/wp-content/uploads/2009/09/Moi-Skam-og-åpenhet.pdf> (hämtad 26.1.2015)

Förlagets Oktobers hemsida:
<http://oktober.no/Boeker/Skjoennlitteratur/Romaner-noveller/Min-kamp.-Sjette-bok> (hämtad 22.1.2015)

Knausgård Bjørge, *Verdens gang* 17.11.2011:
<http://www.vg.no/nyheter/meninger/hilsen-fra-onkel-gunnar/a/10031566/>
(hämtad 24.3.2015)

Dagbladet 29.11.2011
http://www.dagbladet.no/2011/11/29/kultur/litteratur/bok/karl_ove_knausgard/min_kamp/19209906/ (hämtad 23.9.2014)

Karl Ove Knausgårds bibliografi:
<http://www.bibliografi.no/kok.pdf> (hämtad 19.3.2015)

Mäkelä, Sonja, *Kontur* 18.12.2011:
http://www.kontur.fi/arkiv/nr_5_2011/article-28797-12726-skam (hämtad 3.2.2015)

Melberg, Arne, *Aftenposten* 12.10.2011
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Vi-mangler-ord-6262447.html>
(hämtad 24.10.2014)

Bokprogrammet-spesial om Karl Ove Knausgård:
<http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/597128/> (hämtad 4.11.2014).

Strömsten, Lotta, 2011:
<http://www.medfak.umu.se/om-fakulteten/aktuellt/nyhetsvisning/hanteringen-av-skamkanslor-paverkar-den-psykiska-halsan----.cid176984>

Självkänsla:

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?ID=299&sjalvkansla> (Hämtad 22.1.2015).

Silvan Tomkins:

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=Silvan%20Tomkins> (Hämtad 22.1.2015)

Översättning av Tomkins affekter:

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=Silvan%20Tomkins> (Hämtad 22.1.2015).

Nationalencyklopedin ”socialisation”:

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/socialisation> (hämtad 24.2.2015)

Myten om Narcissus:

http://larare.at/pdf/svenska/texter/ovidius_myten_om_narcissus-20130917150304.pdf

“Tonjes versjon - ein radiodokumentar om å bli ufrivillig romanfigur”:

<http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/671426/> (hämtad 24.2.2015)

Intervju med Karl Ove Knausgård på Louisiana:

<https://www.youtube.com/watch?v=LBjZ6ZmaJQc> (hämtad 23.3.2015)

Intervju med Karl Ove Knausgård i *Aftonbladet*:

<http://www.aftonbladet.se/kultur/ceciliasbocker/article19824478.ab> (hämtad 23.3.2015)